

Univerzita Karlova v Praze

Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Sociální geografie a regionální rozvoj

Mgr. Petra Špačková

**SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A LOKÁLNÍ KOMUNITY:
MĚSTO, SUBURBIUM, VENKOV**

**SOCIAL ENVIRONMENT AND LOCAL COMMUNITIES:
CITY – SUBURB – COUNTRYSIDE**

Dizertační práce

Vedoucí práce: Doc. RNDr. Martin Ouředníček, Ph.D.

Praha 2011

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

Součástí dizertační práce je šest článků nebo kapitol v knize, na kterých jsem se podílela jako spoluautorka:

- OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Město: Proměnlivá ne/samozřejmost. Pavel Mervart/Masarykova universita, Brno, s. 93-128. ISBN 978-80-86818-86-3.
- TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. *Urban Studies* 48, č. 9, s. 1811-1834. ISSN 0042-0980.
- ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2011): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii: případová studie obce Jesenice u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.
- KOPEČNÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2011): Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie obce Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.
- PULDOVÁ P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128-142. ISBN 80-86561-94-1.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, č. 4. ISSN 0038-0288.

V Praze dne 25. července 2011

Podpis

Poděkování

Je mým potěšením poděkovat všem, kteří se nějakým způsobem podíleli na dokončení této dizertační práce.

Děkuji svému školiteli Doc. RNDr. Martinovi Ouředníčkovi, Ph.D. za bezvadné vedení již třetí kvalifikační práce. Vděčná jsem mu nejen za cenné rady a odborné připomínky ke konceptu a textu práce, ale také za trpělivost, trvalou morální podporu a důvěru v mé schopnosti.

Děkuji také Janě, Kubovi, Marušce, Martině a Katce, dalším spoluautorům publikací tvořících dizertační práci, se kterými bylo radost spolupracovat.

Děkuji celému pracovnímu týmu Urbánní a regionální laboratoře za to, že mi vytvořil výborné a motivující pracovní prostředí a podporoval mou snahu o sepsání dizertace. Zvláštní dík patří v tomto ohledu Marušce, Lucce a Janě za povzbuzování a pomoc zejména ve finálních fázích dokončování práce.

Děkuji Aleně Temelové za provedené jazykové korektury.

Děkuji v neposlední řadě také svým rodičům za podporu po celou dobu mého studia a Ondrovi za vytvoření výborného zázemí a psychickou podporu.

Autorka děkuje za finanční podporu projektům č. SP-4i5-212-07 „Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice: omezení negativních důsledků na životní prostředí“ (Resortní program výzkumu v působnosti Ministerstva životního prostředí ČR), č. 2D06012 „Sociálně prostorová diferenciacie obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky“ (Národní program výzkumu II, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR) a č. 80707 „Změna sociálního prostředí a jeho percepce v dynamicky se měnících lokalitách Pražského metropolitního regionu“ (Grantová agentura Univerzity Karlovy).

OBSAH

1. Úvod	11
2. Sociální prostředí a lokální komunita – vymezení obecných pojmů	15
3. Sociální prostředí v městských, suburbánních a venkovských lokalitách a měnící se význam lokálních komunit	20
3.1 Prostor a komunita – proměna významu lokální komunity	20
3.2 Faktory ovlivňující charakter sociálního prostředí a lokální komunity	27
3.3 Význam komunitních vazeb pro obyvatele a území	34
4. Představení uvedených publikací	37
4.1 Metody geografického výzkumu města	37
4.2 Sídliště v České republice a jejich vývoj	38
4.3 Proměna sociálního prostředí v zázemí Prahy	40
4.4 Sociální kapitál a sociální klima v Jesenici	42
4.5 Rezidenční spokojenost a mobilita nových obyvatel Říčan	43
4.6 Sociální prostředí a role lidského kapitálu v depopulačních oblastech	45
5. Shrnutí: Sociální prostředí a lokální komunity v České republice	47
Literatura	51
Soubor publikovaných textů	64

SEZNAM PUBLIKOVANÝCH TEXTŮ

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Město: Proměnlivá ne/samozřejmost. Pavel Mervart/Masarykova universita, Brno, s. 93-128. ISBN 978-80-86818-86-3.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. Urban Studies 48, č. 9, s. 1811-1834. ISSN 0042-0980.

PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace. In: Ouředníček, M. (ed.): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128-142. ISBN 80-86561-94-1.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2011): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii: případová studie obce Jesenice u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Pra

KOPEČNÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2011): Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie obce Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 47, č. 4. ISSN 0038-0288.

ABSTRAKT

V důsledku velkých společenských změn spojených s transformací geografické organizace společnosti začala již v 19. století velká diskuse o významu a povaze sociálních vazeb ve společnosti a jejich vztahu k prostoru v městských a venkovských oblastech. V souvislosti s procesy modernizace, industrializace a urbanizace společnosti se výrazně mění role místa/lokality v organizaci sociálních vazeb a zejména význam místa bydliště a lokální komunity v každodenním životě lidí. Geografický prostor nehraje v udržování mezilidských vztahů zdaleka tak významnou úlohu jako dříve a narůstá význam těch sociálních kontaktů, které nejsou vázány na specifickou lokalizaci. Tento proces byl v poslední době ještě silněji umocněn rozvojem komunikačních technologií a zejména internetu, který přenesl řadu sociálních vazeb mimo prostor v jeho běžném chápání.

Předložená dizertační práce se zabývá důsledky těchto změn pro sociální prostředí městských, suburbánních a venkovských lokalit se snahou klást důraz na geografickou perspektivu výzkumu společenských vazeb. V rámci teoretického zarámování práce je ujasněn vztah konceptů sociálního prostředí a lokální komunity a předložen schematizovaný přístup ke studiu sociálního prostředí lokalit. Diskutovány jsou faktory odlišnosti sociálního prostředí a povahy komunitních vazeb v různých typech území a vliv proměny sociodemografické struktury obyvatelstva na sociální klima lokalit. Hodnocen je rovněž význam charakteru sociálního prostředí a povahy komunitních vazeb pro dané území a jeho obyvatele samotné.

Dizertační práce je tvořena dvěma částmi. První část práce představuje teoreticko-metodologický vstup do problematiky sociálního prostředí lokalit a zhodnocení proměňující se pozice komunity z geografického hlediska. Druhou část práce tvoří soubor šesti publikací, který ilustruje proměnu sociálního prostředí lokalit v městském, suburbánním a venkovském prostoru České republiky po roce 1989. Cílem této části práce je na příkladech ukázat různé typy sociálního prostředí, územně diferencovaný význam lokálních komunit a aspekty tvorby lokální komunity v různých typech rezidenčního prostředí. Hlavní pozornost je přitom věnována suburbánním obcím.

ABSTRACT

As a result of major social changes associated with transformation of the geographical organization of society in the 19th century, a broad debate was initiated about the importance and nature of social bonds in society and their embeddedness in urban and rural areas. The processes of modernization, industrialization and urbanization have fundamentally impacted the spatial organization and the actual contents of social ties. In particular, the role of place of residence in everyday life has significantly changed. Compared to the past, the spatial distance is less relevant for maintenance of interpersonal ties and non-local social relations are of growing importance. This process has been recently enhanced by development of communication technologies and the Internet in particular. The Internet has transferred many social ties into virtual communities without any spatial reference.

The dissertation deals with the consequences of the above indicated changes for the social environments in urban, suburban and rural localities and it is built on the geographic perspective of social network research. The theoretical framework of the research is based on combination of the concepts of social environment and the concept of local community. Further, the conceptualization of the study of local social environment is presented. In addition, the factors undermining the differentiated social environment and the character of community ties in various types of geographical contexts are discussed. The attention is also paid to the importance of population socio-demographic structure for the local social climate. Finally, a significance of the nature of social environment and local community ties for the locality as well as its inhabitants is assessed.

The thesis consists of two parts. The first part introduces the theoretical and methodological aspects of the social environment research and assesses the changing position of local community in society. The second part comprises of six research published papers, illustrating the change of social environment in urban, suburban and rural parts of the Czech Republic after 1989. The aim is to show different types of social environments, spatially differentiated importance of local communities in various parts of the Czech settlement system and factors conditioning the character of local community in diverse types of residential environments. In the empirical research, the main attention is paid to suburban areas.

1. ÚVOD

V důsledku velkých společenských změn spojených s transformací geografické organizace společnosti byla v průběhu 19. století započata diskuse o významu a povaze sociálních vazeb ve společnosti a jejich vztahu k prostoru v městských a venkovských oblastech. Tato diskuse byla spojena s formováním sociálněvědního výzkumu a vznikem klasických městských teorií a trvá dodnes (Tönnies, 1887/1996, Durkheim 1893/2004, Simmel 1903/2005, Wirth 1938, Nisbet 1953/1971, Musil 1967, 1971, 2002, Gans 1968, Granovetter 1973, Wellman 1979, Wellman, Leighton 1979, Wellman 1996, Beggs, Haines, Hurlbert 1996, Lupi, Musterd 2006, Hennig 2007, Moravanská 2009 a mnoho dalších). V souvislosti s procesy modernizace, industrializace a urbanizace společnosti se výrazně mění role místa/lokality v organizaci sociálních vazeb a zejména význam místa bydliště a lokální komunity v každodenním životě lidí (Wellman 1979, 1996, Musil 2002 a další). Sociální kontakty totiž přestávají být prostorově ukotveny, což je umožněno novou dělbou práce ve společnosti, rozvojem komunikačních a informačních technologií (Wellman 1979, 2001). Dochází tak k výrazné časoprostorové kompresi (Harvey 1989), geografický prostor nehraje v udržování mezilidských vztahů zdaleka tak významnou úlohu jako dříve a narůstá význam těch sociálních kontaktů, které nejsou vázány na specifickou lokaci (dochází k časoprostorové distanciaci, Giddens 1984; Špačková, Ouředníček 2011). Tento proces byl v poslední době ještě silněji umocněn rozvojem internetu, který přenesl řadu sociálních vazeb mimo prostor v jeho běžném chápání. Mnoho kontaktů se odehrává „pouze“ v kyberprostoru: na webových stránkách, diskusních fórech a v e-mailové komunikaci (Kraut a kol. 1998, Driskell, Lyon 2002, Hampton, Wellman 2003). Rozdíly v možnostech navazování a udržování kontaktů mezi lidmi jsou enormní: zatímco v tradiční venkovské společnosti představovaly vztahy uvnitř lokální komunity daného sídla naprostou většinu kontaktů jednotlivce (Giddens 1984), v současné době jsou běžně udržovány poměrně intenzivní vztahy mezi lidmi na velké vzdálenosti (v rámci metropolitního regionu nebo národního státu) a díky internetu je možné komunikovat s lidmi téměř kdekoliv na Zemi.

Vzhledem k tomu, že jsou v posledních desetiletích čím dál více zakládány sociální vazby na neprostorových možnostech (Illner 2011), v odborné diskusi vyvstala otázka významu studia lokálních komunit i jejich samotné existence. Wellman a Leighton tvrdí, že „komunitu není nutno studovat na příkladu sousedství“ (Wellman, Leighton 1979, s. 381) a Giddens nebo Bauman dokonce mluví o mizení prostorové (lokální) dimenze společenských vazeb (Illner 2011). Takto nekompromisní pohled na (ne)existenci komunitních vztahů v lokalitě však považuji v souladu s dalšími autory za nepřilíživě odpovídající realitě a přestože geografická blízkost již není nutnou podmínkou pro udržování těsných vztahů (Wellman 2001), nelze potvrdit vymizení mezilidských vztahů založených na společně obývaném prostoru (Gans 1962, 1967, Wellman 1996, Illner 2011 a další). Podle mého názoru je pak úkolem geografického výzkumu studium prostorových aspektů komunitních vazeb v lokalitě (sousedství). V tom spatřuji klíčovou odlišnost přístupu geografů od prací sociologických, antropologických, etnologických apod.

Předkládaná dizertační práce se zabývá přechodem od společnosti „ukotvené v prostoru“ ke společnosti „oproštěné“ od prostorové determinace. Diskutovány jsou zejména důsledky těchto změn pro sociální prostředí městských, suburbánních a venkovských lokalit s důrazem na geografickou perspektivu výzkumu společenských vazeb.

V rámci dizertační práce je vyčleněno pět hlavních okruhů výzkumných otázek:

- I. Jak je možné definovat koncept sociálního prostředí? Přístup ke studiu sociálního prostředí vychází z dřívějších prací (Ouředníček 2002, Puldová, Ouředníček 2006), které poukazují na jeho dvě složky: sociální strukturu obyvatel lokalit a sociální klima. Vzhledem k zaměření práce na lokalizaci mezilidských vazeb je též ujasňován vztah konceptů sociálního prostředí a lokální komunity a předložen vlastní přístup ke studiu sociálního prostředí.
- II. Jaký je pohled různých autorů na existenci komunitních vazeb na úrovni jednotlivých sídel nebo městských čtvrtí? Cílem teoretického vstupu k dizertační práci je zhodnotit hlavní východiska dosavadního poznání a předložit diskusi existence komunitních vazeb na lokální úrovni, která probíhá od 19. století až do současnosti.
- III. Jaké jsou důvody odlišné povahy sociálního prostředí a komunitních vztahů v různých částech sídelního systému (v částech měst a metropolitních území, ve venkovských oblastech)? V práci jsou diskutovány faktory této diferenciaci se zřetelem na její prostorovou podmíněnost (tj. v různých typech území – město, suburbium, venkov) i vliv stavu a proměny sociodemografické struktury obyvatelstva lokalit v jejich sociálním klimatu.
- IV. Jaký význam má charakter sociálního prostředí a povaha komunitních vazeb pro dané území a pro obyvatele jednotlivých čtvrtí nebo obce samotné? Teoretický vstup se rovněž věnuje významu lokálního prostředí a jeho studia pro společnost.
- V. Jak se proměňuje sociální prostředí lokalit v městském, suburbánním a venkovském prostoru České republiky po roce 1989? Vzhledem k tomu, že je popisu mechanismů proměny sociálně-prostorové diferenciaci celého sídelního systému i jednotlivých sídel a jejich částí věnována pozornost v jiných pracích (např. Musil 1977, 2002, Hampl, Gardavský, Kühnl 1987, Hampl 1996, 2001, 2007, Sýkora 1996, Steinführerová 2003, Ouředníček 2007, Musil, Müller 2008, Čermák, Hampl, Müller 2009 a další), je teoretický vstup k dizertační práci zaměřen na druhou složku sociálního prostředí – sociální klima – a zejména na otázku organizace mezilidských vazeb v prostoru. Empirická část se pak zabývá studiem obou dimenzí sociálního prostředí.

Oblast studia sociálního prostředí lokalit je polem, na němž se protínají výzkumné zájmy sociální geografie a sociologie¹. Na nutnost sledování společenských procesů v jejich prostorovém kontextu upozorňují dlouhodobě někteří sociologové: ve své nedávné stati na to upozorňuje Herbert Gans (2002, 2009b) a v českém prostředí tento přístup svými

¹ Částečně též antropologie nebo etnografie a dalších příbuzných oborů.

výzkumnými aktivitami dlouhodobě propaguje Jiří Musil (Musil 1967, 1977a, 1985, 2002, Musil, Müller 2008 a další). Na druhé straně mluví Martin Hampl o výrazné „sociologizaci“ geografie, ke které dochází v posledních desetiletích, a potřebě společného sociologického a geografického studia v oblasti výzkumu osídlení (Hampl 2007).

Metodologický přístup dizertační práce vychází z přesvědčení, že výzkum sociálního prostředí lokalit je nutné založit nejen na sledování statických sociálních struktur jednotlivých sídel a sociálně-prostorové diferenciaci sídelního systému, ale zejména na studiu procesů a mechanismů, které lokální prostředí proměňují. V práci je kladen velký důraz na význam empirického zkoumání, na mikroúroveň sledování (sledování prostorových a společenských procesů na úrovni lokalit – čtvrtí nebo malých sídel) a kombinaci kvantitativních a kvalitativních výzkumných metod. Vzhledem k tomu, že tematicky se práce pohybuje na rozhraní dvou vědních oborů – sociální geografie a sociologie, je metodologický přístup i teoretický vhléd do problematiky ovlivněn řadou myšlenkových proudů: pracemi autorů chicagské školy a teoretickým rámcem sociální ekologie, rozsáhlou diskusí o povaze komunity a jejím prostorovém ukotvení (tzv. *community question*), pražským meziválečným výzkumem města, sociologií města zastoupenou především pracemi Jiřího Musila a v neposlední řadě samozřejmě též albertovskou geografickou školou. Podrobněji je osvojený metodický a teoretický přístup ke studiu lokalit popsán v příspěvku Ouředníček, Novák, Temelová, Puldová (2009), který tvoří součást dizertační práce, a rovněž v metodických a teoretických sekcích ostatních předložených článků a kapitol.

Empirický výzkum je založen na zkoumání různých typů lokalit v městském, suburbánním a venkovském prostředí. Stěžejní část empirického výzkumu je věnována proměnám sociálního prostředí suburbánních lokalit (Puldová, Ouředníček 2006, Špačková, Ouředníček, Susová 2011, Kopečná, Špačková 2011). Suburbanizace totiž představuje v současné době nejvýznamnější proces, který mění sídelní strukturu České republiky, a proměňuje fyzické a sociální prostředí zhruba v 1/6 všech obcí (Ouředníček, Novák, Špačková 2011). Jako další referenční lokality pro studium proměňujícího se sociálního prostředí byla vybrána sídliště v městském prostředí (Temelová, Novák, Ouředníček a Puldová 2011) a depopulační oblast vnitřní periferie na venkově (Ouředníček, Špačková, Feřtřová 2011).

V českém kontextu se výzkumu sociálního prostředí a lokálních komunit věnovala řada autorů z různých hledisek: výzkumu socioekonomické a demografické struktury obyvatelstva městských i venkovských regionů (např. Moschelesová 1937, Král 1946, Charvát, Večerník 1977, Musil 1977b, Šnejdová 2006, Ouředníček 2001, Šustrová 2010, Ouředníček, Temelová, Pospíšilová 2011 a další), proměny a charakteru prostředí městských čtvrtí (např. Musil 1967, 1985, 2002, Matějů 1977, Ptáček 2000, Špaček 2011 a další), suburbánní zóny velkých měst (např. Ullrich 1938, Kostelecký, Čermák 2004, Kostelecký 2005, Hnilička 2005, Bernard 2006, Doležalová, Ouředníček 2006, Potočný 2006, Daněk 2007, Ouředníček 2003, 2005, Vobecká, Kostelecký 2007, Galčanová, Vacková 2008 a další), venkovského prostoru (Galla 1939, Jančák 2001, Zemánek 2003, Musil 2009, Kučerová, Kučera 2009, Chromý a kol. 2011 a další), nebo uchopení souvisejících

teoretických konceptů (Musil 1967, 1971, Matějů, Musil 1981, Vajdová 1992, Ptáček 2001, Sýkora, Matoušek 2009, Moravanská 2009, Pileček 2010 a další).

Dizertační práce je tvořena dvěma částmi. První část práce představuje teoreticko-metodologický vstup do problematiky sociálního prostředí městských, předměstských a venkovských lokalit, diskusi faktorů jej ovlivňujících a především zhodnocení proměňující se pozice komunity z geografického hlediska. Cílem textu je diskutovat a zhodnotit vývoj hlavních trendů v myšlení o komunitě a prostoru a možnostech výzkumu sociálního prostředí lokalit. Pozornost je věnována hlavním teoretickým konceptům a jejich využití v sociálněgeografickém výzkumu lokálních komunit, které je provedeno na základě studia geografické, ale také sociologické literatury.

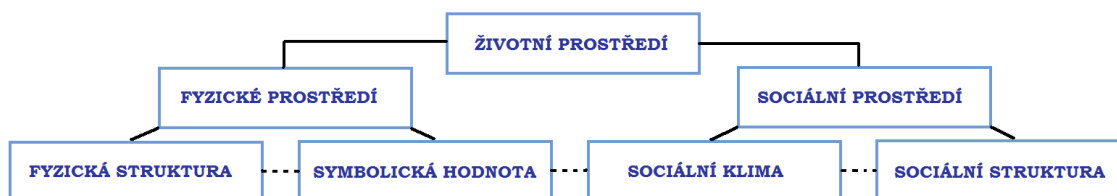
Druhou část práce tvoří soubor šesti publikací, na kterých jsem se autorsky spolupodílela. Jedná se o kapitoly v knihách nebo články v recenzovaných vědeckých časopisech, které vznikly po dobu autorčina studia na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a které byly publikovány (nebo jsou přijaty do tisku) mezi lety 2006-2011. Cílem této části dizertační práce je na příkladech ukázat různé typy sociálního prostředí a územně diferencovanou povahu lokálních komunit v odlišných částech českého systému osídlení. Diskutovány jsou rovněž různé faktory ovlivňující charakter sociálního prostředí v různých typech rezidenčního prostředí.

2. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A LOKÁLNÍ KOMUNITA – VYMEZENÍ OBECNÝCH POJMŮ

Podobně jako řada dalších termínů používaných ve společenském výzkumu, nemá koncept sociálního prostředí jednoznačnou definici, která by byla užívána všemi autory. V odborné literatuře jsou navíc diskutovány další koncepty a termíny, které mají alespoň částečně společný objekt studia. Pravděpodobně nejbližším konceptem², který se zabývá vztahem prostoru a společnosti, je sociální prostor (*social space*; Chombart de Lauwe 1952, Buttimer 1969, Tremblay 2004). Na rozdíl od sociálního prostředí, však není pro definování tohoto termínu prvotním východiskem samotný prostor, ale určitá sociální skupina: termínem sociální prostor je totiž obvykle označováno území, které je určitou sociální skupinou využíváno (Johnston 2000c). Oproti tomu koncept sociálního prostředí hodnotí souhrn všech sociálních, resp. společenských aspektů životního prostředí ve vymezeném území (Velký sociologický slovník 1996).

V dizertační práci vycházím z pojetí sociálního prostředí uváděného v dřívějších pracích (Ouředníček 2002, Puldová, Ouředníček 2006, Puldová 2006, Ouředníček 2011). Sociální prostředí je považováno za jednu ze dvou základních složek životního prostředí (viz obrázek 1). Druhou představuje fyzické prostředí, které zahrnuje přírodní a člověkem vytvořené prostředí (tzv. *built environment*).

Obrázek 1: Složky životního prostředí

Zdroj: Ouředníček 2011.

Sociální prostředí lokality je utvářeno sociální strukturou bydlících obyvatel a uživatelů území. Kromě toho však existuje druhá obtížněji definovatelná (a zejména kvantifikovatelná) složka, kterou nazýváme sociální klima. To charakterizují sociální vazby mezi obyvateli, jejich životní styl a rytmus života lokality, stupeň sociální soudržnosti, typy chování obyvatel, význam připisovaný lokalitě, míra participace ve společenském a politickém životě nebo stav lokální společnosti – např. bezpečí nebo ohrožení (Puldová, Ouředníček 2006, Ouředníček 2011). Podstatným aspektem této definice je uvědomění si skutečnosti, že se sociální prostředí dvou lokalit, v nichž bydlí obyvatelstvo s velmi

² Další koncepty, jako je sociální koheze nebo sociální kapitál (pokud jsou vztahovány k určitému území), pak hodnotí určitý výsek (část) sociálního prostředí.

podobnou sociální, demografickou, ekonomickou nebo etnickou strukturou, může lišit právě díky jiným charakteristikám sociálního klimatu. Sociální klima je také oproti sociální struktuře obyvatel v čase více proměnlivé (Ouředníček 2011).

Dizertační práce se kromě změn v sociálně-prostorové struktuře sídel zaměřuje i na studium sociálního klimatu, obzvláště pak na otázku organizace sociálních vazeb v prostoru a zejména jejich přítomnosti v místě bydliště. Druhým základním konceptem, využívaným v práci, je proto komunita (*community*). Rovněž tento koncept je velmi těžko uchopitelný, mnoho autorů předkládá své definice a teorie a neexistuje jednoznačná shoda (Bell, Newby 1974, Lyon 1999, Etzioni 2006, Blackshaw 2010, Illner 2011). Práce definující tento koncept mapoval v hojně citované práci již Hillery (1955) a snaží se nalézt jejich společné prvky: komunita byla obvykle definována jako lidské společenství, které je založeno na sdílených zájmech a hodnotách a ve většině případů též na společně obývaném prostoru. Geografové se při studiu komunit zabývají zejména jejich prostorovým vyjádřením a jejich výzkum je proto zaměřen především na lokální komunitu (*local community*)³. Někteří autoři pak upozorňují na existenci neprostorových komunit založených „pouze“ na společných vlastnostech, identitě a kultuře (např. studentská nebo muslimská komunita; Phillips 1996). Člověk v dnešní společnosti bývá obvykle členem několika rozdílných komunit (sociálních sítí), z nichž některé mohou být založeny na prostoru (např. lokální komunita v místě bydliště nebo pracoviště) a jiné nikoliv (např. komunita lidí se společným zájmem; Etzioni 2006). Problematika prostorového překryvu komunity a místa bydliště, jeho vývoje v čase a významu sociálních vazeb ukotvených v lokalitě (bydliště) je diskutována v následující kapitole 3.1. Z terminologického hlediska se kloním k názoru Illnera, který tvrdí, že používání termínu komunita je velmi problematické a navrhuje raději při hodnocení prostorově ukotvených sociálních vazeb užívat pojmu komunitní vazby (Illner 2011)⁴.

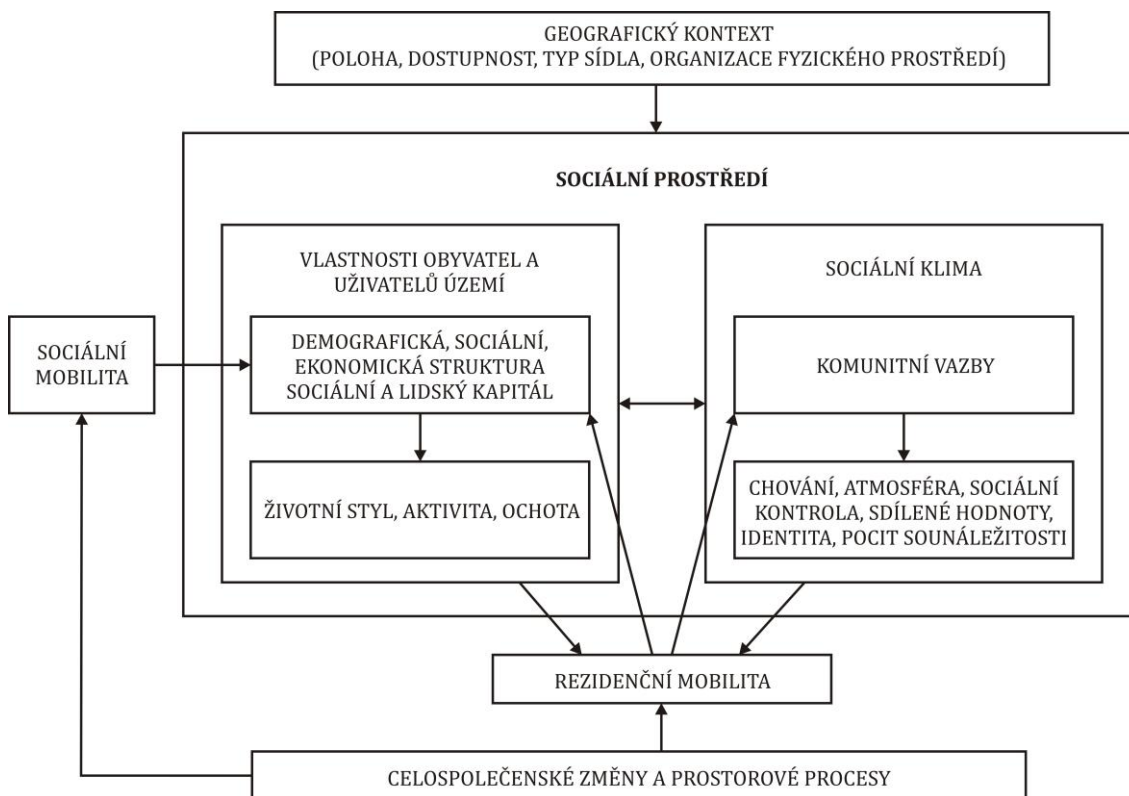
Jelikož je předkládané pojetí termínu sociálního prostředí poměrně komplexní, považuji za nutné (obzvláště s ohledem na stanovení designu empirického výzkumu) obsah konceptu nějakým způsobem utřídit a zejména ujasnit vztah konceptů sociálního prostředí a lokální komunity⁵. Je zřejmé, že charakter lokální komunity (tedy vazeb mezi obyvateli) do značné míry ovlivňuje celkové sociální klima v lokalitě. Příkladem může být pocit bezpečí vnímaný obyvateli čtvrti, který je dán povahou komunitních vazeb v lokalitě – ty totiž ovlivňují míru sociální kontroly (o důležitosti pevně stmelené lokální komunity a její sociální kontroly pro snižování kriminality referuje např. Jacobs 1961/1975). Základní schematický přístup ke studiu sociálního prostředí v městských, suburbánních a venkovských lokalitách je znázorněn v následujícím schématu (viz obrázek 2).

³ V práci pracuji taktéž s termínem *sousedství* (*neighbourhood*), který bývá někdy ztotožňován s pojmem lokální komunita (Herbert, Davies 1993). V této práci je však používán spíše ve významu vymezení území, ve kterém jsou sledovány sociální vazby mezi obyvateli, tedy jako synonymum pro čtvrť, obec, lokalitu, ve kterém se mají nacházet komunitní vazby.

⁴ Illner (2011) uznává důležitost komunitních vztahů v lokalitě, neboť jsou zde obvykle realizovány podstatné životní aktivity – bydlení, výchova dětí, volnočasové aktivity apod.

⁵ To ostatně představuje jeden z cílů dizertační práce.

Obrázek 2: Přístup ke studiu sociálního prostředí městských, suburbánních a venkovských lokalit

Zdroj: Vlastní zpracování.

Pro geografa je zřejmě nejlépe uchopitelnou sférou sociálního prostředí struktura obyvatelstva. Zejména pomocí dostupných statistických údajů je hodnocena demografická, sociální a ekonomická struktura obyvatel přítomných ve sledované územní jednotce, i když i v této fázi výzkumu sociálního prostředí existují určitá metodologická úskalí⁶. Obyvatele charakterizuje taktéž jejich sociální a lidský kapitál. Lidský kapitál zahrnuje schopnosti, praktické dovednosti a znalosti, které však nutně nemusí být postaveny na formálním vzdělání (i když je obvykle do značné míry vázán na sociální a ekonomický status obyvatel; více viz např. Zemánek 2003). Sociální kapitál je založen na kvalitě vztahů a kontaktů, které umožňují lidem dosáhnout určitého cíle, např. ekonomického profitu nebo jiného úspěchu (Coleman 1988, Manza 2006, Matějů, Vitásková 2006). Na změnu

⁶ Hodnocení struktury bydlícího obyvatelstva a dalších uživatelů území může být problémem zejména v oblastech, které se vyznačují velkou fluktuací lidí během dne nebo i týdne (např. centrální části měst nebo lokality s obchodní funkcí; Parkes, Thrift 1980, Pospíšilová 2011, Temelová, Novák 2011). S určitým rytmem lokality (odchodem obyvatel do zaměstnání a za dalšími aktivitami) musíme počítat i v případě lokalit s převážně rezidenční funkcí.

Statistické zdroje navíc vypovídají obvykle o obyvatelstvu s trvalým pobytem v lokalitě. Jak však ukázali Macešková a Ouředníček (2008) na příkladu suburbánních obcí, značná část obyvatel nemusí být k trvalému pobytu v místě přihlášená. (S napětím tedy můžeme očekávat výsledky právě proběhlého Sčítání lidu, domů a bytů 2011, které již s místem obvyklého bydliště pracuje).

struktury obyvatel působí sociální mobilita (reflektovaná ve změně sociálního nebo ekonomického statusu), která je navíc velmi často spojena s posunem obyvatel v životním cyklu.

Při studiu struktury populace v území je nutné sledovat též „měkké“ charakteristiky obyvatel: jejich životní styl, aktivitu nebo ochotu. Tyto osobnostní charakteristiky jsou do jisté míry ovlivněny jejich demografickou, sociální a ekonomickou strukturou, ale také reflektují jejich (momentální) životní preference, zkušenosti nebo zážitky.

Zatímco první dimenze sociálního prostředí popisuje vlastnosti jednotlivců, sociální klima je vztahováno k celému území. První složku sociálního klimatu charakterizují komunitní vazby: povaha vztahů mezi obyvateli dané lokality (faktorům ovlivňujícím mezilidské vazby se věnuje kapitola 3.2). Pravděpodobně v empirickém výzkumu nejobtížněji uchopitelná je pak druhá složka sociálního klimatu, která je ovlivněna povahou komunitních vazeb, ale také samotnými vlastnostmi obyvatel a zahrnuje hodnocení chování obyvatel, sociální nebo politické participace, nastavení sociálních norem, mravních principů a sociální kontroly, celkové atmosféry v lokalitě, sdílených hodnot, společné identity nebo pocitu sounáležitosti.

Na charakter sociálního prostředí lokality působí řada vnějších faktorů a jedním z nejdůležitějších je rezidenční mobilita. Rezidenční mobilita obyvatel je na jedné straně ovlivněna vlastnostmi obyvatel a jejich životním stylem (důležitou roli při rozhodnutí o stěhování hraje posun v životním cyklu a sociální mobilita obyvatel; více viz Kopečná, Špačková 2011), ale také celkovým sociálním klimatem v lokalitě⁷. Na straně druhé je prostřednictvím rezidenční mobility ovlivňováno složení populace a v případě, že dosáhne fluktuace obyvatel určité kritické hodnoty, může se to odrazit ve snížené kvalitě komunitních vazeb (a např. poklesu sociální kontroly).

Sociální prostředí lokalit a jeho vývoj v čase je nutné sledovat také s ohledem na jejich geografický kontext, probíhající celospolečenské změny a prostorové procesy. Například pro změnu sociálního prostředí obcí v zázemí velkých měst byly zásadní změny ve společnosti a ekonomice v transformačním období⁸, jež byly spouštěcím mechanismem procesu suburbanizace. Geografická poloha a dostupnost sídla pak měly zásadní vliv na to, že právě tyto obce se staly cílovými oblastmi suburbánních migrantů. Obdobně, jak bude více diskutováno v kapitole 3.3, může být organizace fyzického prostoru čtvrti jedním z důležitých faktorů utváření určitého charakteru sociálního prostředí.

Územní zaměření práce na město, suburbium a venkov reflektuje existenci určitého kontinua v horizontální struktuře osídlení a postupného přechodu typů osídlení a jeho charakteristik. Vycházím z přesvědčení, že přesná hranice mezi venkovem a městem je

⁷ Například vnímaný pocit nebezpečí a nízká sociální kontrola může nutit rodiny s malými dětmi k odstěhování ze čtvrti.

⁸ Došlo zejména k uvolnění trhu s nemovitostmi a rozvoji hypotečního financování. Změny v transformující se společnosti též byly výraznými iniciátory v proměně pravidel sociální mobility obyvatel a zvýšení jejich kupní síly (více viz Sýkora 2002).

obtížně určitelná a podobně nejasné je vymezení venkovského, suburbánního a městského charakteru sociálního prostředí a lokálních komunit.

O postupné gradaci způsobu života mezi dvěma póly osídlení pojednává koncept venkovsko-městského kontinua (*rural-urban continuum*), který je založen na přesvědčení, že se životní styl obyvatel odvíjí od toho, v jakém typu osídlení žijí (Cloke 2000). Obecná charakteristika způsobů života v krajních pólech osídlení (ve městě a na venkově) je založena na konceptech Ferdinanda Tönniese (rozlišení *Gemeinschaft* a *Gesellschaft*; Tönnies 1887/1996) nebo Louise Wirtha (městskost jako způsob života, Wirth 1938). Na prolínání městského a venkovského způsobu života poukazuje rovněž český sociolog Ullrich, který tvrdí, že „jde o dva navzájem se pronikající a prosakující způsoby života“ (Ullrich 1938, s. 3)⁹, přičemž městský způsob života se čím dál více rozšiřuje na venkov. Koncept venkovsko-městského kontinua a tönniesovský pohled na (ne)existenci komunitních vazeb ve městě přijímá i klasická práce Ronalda Frankenberga (1966), která podává teoretický přehled britských antropologických studií o komunitách ve venkovských i městských lokalitách (Day 2006). Kontinuum a předpoklad přímé determinace způsobu života charakterem a lokalizací místa bydliště naopak kritizuje jako příliš zjednodušující Pahl (1966/1968) a jeho striktní pojetí vyvrací řada empirických studií, podle kterých je možné vést „venkovštější“ styl života ve městě (např. Gans 1962) nebo „městštější“ na venkově (Pahl 1965, cit. v Cloke 2000).

Jsem přesvědčena, že ačkoliv jsou tyto kritiky založené na empirickém sledování z velké části validní a typ sídla a jeho poloha v sídelním systému není hlavní příčinou rozdílů ve způsobech života obyvatel (a potažmo i charakteru sociálního prostředí), určitá míra jejich postupné gradace je platná i v současnosti. Prostorové souvislosti lokalizace bydliště, pracoviště a dalších aktivit na jedné straně a organizace sídelního systému a sociálně-prostorové struktury měst na straně druhé totiž často určují možnosti lidí (a způsobují různá omezení, *constraints*¹⁰) při organizaci jejich každodenního života. V různých typech sídel a v závislosti na jejich geografické poloze lze tedy nalézt rozdílné vzorce chování obyvatel a organizace komunitních vazeb. Prostorová determinace je však pouze částečná a je způsobena spíše dalšími charakteristikami sociálního prostředí (blíže je diskutováno v kapitole 3.2).

^{9 9} V podobném duchu označoval v 80. letech za určitou přechodnou kategorií typu území Musil (1985) taktéž sídliště: „Sídliště není město, ani venkov.“ V době svého vzniku totiž představovala okrajovou část města s mnoha nedostatky vyplývajícími z novosti zástavby: monotónností, stereotypností a monofunkčností zástavby, nedostatečně rychlým budováním sociální infrastruktury, deficitem sociální komunikace, nedostatkem kontaktů, převládající anonymitou (Musil 1985). Příznačné je, že podobné nedostatky jsou připisovány dnešním suburbii, která představují přechodnou kategorii mezi městem a venkovem v současnosti.

¹⁰ Různé druhy omezení (*constraints*) v organizaci každodenních aktivit popisuje *time geography* (Golledge, Stimson 1997).

3. SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ V MĚSTSKÝCH, SUBURBÁNNÍCH A VENKOVSKÝCH LOKALITÁCH A MĚNÍCÍ SE VÝZNAM LOKÁLNÍCH KOMUNIT

Studium významu prostoru pro společnost a opačně lidských aktivit pro organizaci prostoru patří mezi základní úkoly geografického výzkumu. Prostor i společnost se vzájemně ovlivňují: možnosti a aktivity lidí jsou do jisté míry omezovány (nebo umožňovány) fyzickým uspořádáním sousedství, prostorovou strukturou sídel nebo celého osídlení a jednotlivé lidské aktivity se „musí“ odehrávat v prostoru (Gans 2009b). Na druhé straně lidé svými činnostmi tuto prostorovou strukturu vytvářejí¹¹, reprodukují nebo proměňují. Z tohoto důvodu je v této kapitole předložena diskuse o proměně významu lokální komunity – tedy příklad hodnocení vztahu prostoru a společnosti par excellence. Na utváření sociálního prostředí má vliv řada faktorů, jejichž utřídění tvoří další část textu. Závěr kapitoly se pak zabývá otázkou významnosti charakteru sociálního prostředí pro dané území a jeho obyvatele.

3.1 PROSTOR A KOMUNITA – PROMĚNA VÝZNAMU LOKÁLNÍ KOMUNITY

Většina městských teorií, jež vznikaly v 19. století, operuje s charakterem dosavadní komunity v tradiční venkovské společnosti, v níž žila většina obyvatel. Venkovská komunita představovala velmi stabilní a integrovanou jednotku, která byla založena na silných primárních vazbách s důrazem na široká rodinná pouta, sdílené historii a tradici a poměrně silné geografické izolaci (Tönnies 1887/1996, Johnston 2000a, Gottdiener, Hutchinson 2006).

Od 19. století dochází v zemích Evropy a Severní Ameriky k zásadní proměně sídelní struktury i celkového charakteru společnosti, která prochází procesy industrializace a urbanizace. Průmyslová revoluce vyvolává migraci velkých mas lidí z venkovského prostředí a vznik nových městských čtvrtí. Mizení tradiční venkovské společnosti a semifeudálních životních podmínek na jedné straně a vznik moderní společnosti spojené s nebývalé překotným růstem měst na straně druhé podnítila vznik mnoha prací sociálních vědců (Day 2006). Jejich teorie jsou založeny na kontrastu dvou forem organizace lidské společnosti a proměně lidské osobnosti, což vyjadřují ve svých typologiích zahrnujících ideální typy společnosti (Phillips 1996). Ferdinand Tönnies tak píše o konceptech *Gemeinschaft* a *Gesellschaft* (Tönnies 1887/1996), Émile Durheim o mechanické a organické solidaritě (Durkheim 1983/2004) a Georg Simmel o sociální psychologii městského člověka (Simmel 1903/2005).

Pravděpodobně nejvýraznější vliv na pozdější studie komunitních vazeb měl Ferdinand Tönnies a jeho typologie srovnávající dvě formy sociální organizace: pospolitost (*Gemeinschaft*, *community*) a společnost (*Gesellschaft*, *society*; Tönnies 1887/1996). Tyto

¹¹ Byť jsou mnohdy jasně omezeni danými přírodními podmínkami.

koncepty představují dvě formy organizace společenských vztahů, které se však nikdy nevyskytují ve své čisté podobě. Pospolitosť (*Gemeinschaft*) je sociální útvar, jenž je založen na silných přirozených poutech mezi lidmi, kteří jsou k sobě vázáni sdílenými životními hodnotami, tradicemi, historií a příbuzenskými vztahy. Naopak pro společnost (*Gesellschaft*) jsou typické neosobní sekundární vazby založené na individuálních, rozmanitých zájmech, soutěži, kalkulaci a konkurenci. Historicky se koncept pospolitosti váže k preindustriálnímu období, zatímco společnost charakterizuje dobu industriální (Rocher 1968, Phillips 1996). Podrobnější diskuse Tönniesových konceptů je uvedena v autorčiných předchozích kvalifikačních pracích (Puldová 2005, 2006) a zevrubnou diskusi jejich platnosti lze nalézt v další literatuře (např. Gans 1968, Wellman 1979, Brint 2001).

Ačkoliv práce Tönniese ovlivnila uvažování řady dalších urbánních vědců, někteří autoři poukazují na její ne vždy zcela přesnou interpretaci a častou simplifikaci (Day 2006). Přestože je například koncept pospolitosti často vztahován ke sdílenému prostoru (Phillips 1996), podle Johnstona (2000a) se jím Tönnies nikdy jako lokálním sociálním systémem nezabýval (považoval ho pouze za specifický typ sociálních sítí). Klasické typologie popisující způsoby organizace společnosti jsou pak obecně kritizovány jako příliš abstraktní a obecné, nezaložené na empirických výsledcích a jsou považovány za limitovaný nástroj pro pochopení transformace společnosti od preindustriální k industriální (Phillips 1996, Day 2006). Přesto jak uvádí Day (2006), postupovala dichotomická prezentace kontrastů mezi městským a venkovským, moderním a tradičním i racionálním a spontánním rané práce zabývající se společností a výrazně formovala myšlenkový aparát autorů chicagské školy (Wirth 1926, 1938, Redfield 1947). Tato tradice přetrvávala až do 60. let (Frankenberg 1966, Pahl 1966/1968), přičemž stále vedla k úvahám nad ztrátou a upadáním komunitních vazeb ve městě a společnosti celkově.

Skepsí k charakteru sociálních vazeb v městských čtvrtích se vyznačují také zástupci chicagské školy. Jejich teoretické zázemí představuje koncept sociální ekologie, která je ve svém studiu vztahu lidského společenství a fyzického prostředí inspirována přírodními procesy invaze a sukcese. Jsou fascinováni výzkumem mobility ve městě, která v jejich pojetí zahrnuje četnost a rozličnost mezilidských interakcí a charakterizuje proměnlivost, flexibilitu a nestálost městských situací (Janák 2006). Zaměřují se na empirické studium jednotlivých čtvrtí rychle rostoucího Chicaga, které se díky neustálým pohybům nacházejí ve stavu sociální dezorganizace a vyskytují se v nich rozličné sociální problémy a sociálně patologické jevy (Park 1925, Wirth 1928/1998, Anderson 1998, Thomas, Znaniecki 1918/1996; více o pracích chicagské školy viz Bulmer 1984 nebo Musil 1967).

Nejvýraznější osobností zabývající se proměnou lidské osobnosti v městských podmínkách je Louis Wirth, který se v klasické práci „*Urbanism as a Way of Life*“ věnuje rozdílným sociálním vztahům, které panují ve městech a na venkově, a především otázkou existence specifické městské osobnosti. Městské prostředí (vysoký počet obyvatel, jejich sociální heterogenita a hustota zalidnění) totiž podle něj působí významné změny ve všech oblastech společenského života a v městských lokalitách dochází k mizení komunity: primární pouta se podle něj v městském prostředí stále vyskytují, avšak v daleko menší míře než na venkově, a jsou ve většině případů nahrazena četnějšími sekundárními

vazbami (Wirth 1938). Typologické uchopení způsobu organizace sociálního života na venkově a ve městě však již ve 30. letech kritizuje Zdeněk Ullrich a poukazuje jednak na existenci jeho přechodných typů a také na vnitřní diferenciaci obou kategorií (Ullrich 1938).

V poválečných letech nastává v souvislosti s rozvojem směru sociologického myšlení, který klade důraz na empirické sledování společenských jevů, při hledání sociálních vazeb uvnitř sousedství obrat. S cílem prověřit závěry Tönniesovy a především Wirthovy práce se vydává řada sociálních vědců do terénu a výsledkem jsou práce popírající tezi o dlouhodobé sociální dezorganizaci v městských lokalitách¹² (např. Whyte 1943/1993, Young, Willmott 1957/1992, Jacobs 1961/1975, Gans 1962). Empirické studie z 50. a 60. let tak přinášejí důkazy o tom, že ve městech – nebo alespoň v některých typech lokalit¹³ – se nacházejí oblasti vyznačující se aktivním komunitním životem se stále přítomnými prostorově ukotvenými silnými vazbami mezi obyvateli.

Jednou z hlavních postav výzkumu je Herbert Gans. V roce 1962 publikuje knihu pojednávající o čtvrti vnitřního města West End v Bostonu, na kterou je zvnějšku nahlíženo jako na slum s velmi nízkou kvalitou života obyvatel a špatnými mezilidskými vztahy. Pomocí ročního výzkumu, jehož základem bylo zúčastněné pozorování, zjišťuje, že v místě přetrvávají pevné komunitní vazby a čtvrť označuje termínem tzv. *urban village* (městská vesnice; Gans 1962). V další úspěšné studii se Gans přesouvá na okraj metropolitních areálů do nově vybudovaného suburbia Levittown v New Jersey. Cílem této studie je vyvrátit stereotypní předsudky o společenském životě v poválečných suburbiiích, který má být založen na slabých sekundárních vztazích a je kritizován jako příliš sterilní, konformní a veden konzumním životním stylem (např. Whyte 1956). To se Gansovi daří a ukazuje, jak mohou zcela noví obyvatelé čtvrti vytvořit fungující komunitu (Gans 1967, 2009a). V pozdější práci se přiklání k názoru, že lze povahu sociálních vazeb mezi sousedy v suburbiiích nejlépe popsat jako kvaziprimární vztahy. Bez ohledu na intenzitu nebo frekvenci těchto kontaktů je lze považovat za silnější než sekundární vazby, ale něco rezervovanější než vztahy primární (Gans 1968).¹⁴

Diskusi protichůdných závěrů mnoha autorů o charakteru vztahů mezi lidmi ve společnosti a výzkum sociálního prostředí obecně významně ovlivnil koncept *community question*, který ve svých článcích popisují Barry Wellman a Barry Leighton (Wellman 1979, Wellman, Leighton 1979). Na základě přístupu využívajícího výzkum sociálních sítí (*social network analysis*) poukazují na důležitý aspekt (nejen městského) života: lidé si začali organizovat své aktivity na větší vzdálenosti než dříve, některé sociální vazby začaly být zakládány na neprostorových možnostech a komunita nemusí být nutně založena na obývání stejného prostoru (Wellman 1979, Wellman, Leighton

¹² Ostatně i pro výzkumníky chicagské školy byl stav sociální dezorganizace pouze dočasný jev (spojený s aktuálně velkým migračním obratem v lokalitě) a v případě rezidenčně stabilních čtvrtí byly postupně utvářeny silné komunitní vazby (McKenzie 1925, Guest a kol. 2006).

¹³ Převážná část studií se zabývala výzkumem dělnických nebo etnických čtvrtí (Bridge 2002).

¹⁴ Podobně Florida (2003) poukazuje na to, že někteří obyvatelé (kreativní třída) preferují spíše slabší vazby a kvazianonymitu (*quasi-anonymity*).

1979, Webber 1964, Illner 2011). Tuto změnu připisují rozsáhlé dělbě práce ve společnosti, jež výrazně ovlivnila organizaci a náplň vazeb mezi lidmi.

Wellman a Leighton (1979) překládají typologii tří přístupů ke studiu komunit: *community lost* (ztracená komunita; spojeno s úpadkem komunit v místě bydliště), *community saved* (zachráněná komunita; důkaz existence komunitních vazeb v místě bydliště) a *community liberated/transformed* (osvobozená/transformovaná komunita). Poslední přístup je charakteristický oproštěním od prostorového determinismu při popisování komunit a boří dosavadní představu, že by studium komunit mělo být výlučně spojeno s výzkumem sousedství. Přestože autoři připouštějí, že určitá omezení v organizaci každodenního života (daná časem a prostorem) podněcují vznik některých vztahů na lokální úrovni, zdůrazňují, že se všechny komunitní vazby nenacházejí nutně v místě bydliště.

Podle zástupců přístupu *community lost* industriální transformace společnosti vážně oslabil přítomnost primárních vazeb ve společnosti, znamenala rozpad komunit v městských lokalitách, a tím i úpadek lokální sociální soudržnosti (Wellman, Leighton 1979). Tito autoři se domnívají, že ideálním typem sociálních sítí, které by zajistily mezilidskou solidaritou a potřebnou podporu v každodenním životě, jsou prostorově omezené sociální vazby (např. ve venkovských obcích; Bridge 2002). Z této perspektivy se na život ve městě dívali autoři městských teorií 19. století i členové chicagské školy. Podle Wellmana (1979) ovlivňuje přístup *community lost* i současnou diskusi o podobě komunit v městských i venkovských lokalitách. Hlavní přínos debaty o ztrátě komunity spatřuje v upoutání pozornosti na některé důležité teoretické otázky: začaly být diskutovány dopady industrializace, urbanizace a modernizace na povahu tradičních komunit a rovněž bylo poukázáno na vliv rezidenční a sociální mobility na udržování komunitních vazeb. Slabinu však vidí ve velmi malém počtu empirických studií, které by hlavní teoretické teze teorií 19. století potvrzovaly, a v omezování pozornosti při studiu komunit pouze na lokalitu bydliště, které vedlo k závěrům o oslabování primárních vazeb ve společnosti a mizení komunity.

Druhý přístup ke studiu komunit představuje koncept *community saved*, jehož zastánci se zaměřují na předložení empirických důkazů životaschopnosti primárních¹⁵ vazeb v městské společnosti. Tento pohled reprezentují především již zmiňované komunitní studie poválečných let (Whyte 1943/1993, Young, Willmott 1957/1992, Jacobs 1961/1975, Gans 1962, 1967). Společně s konceptem *community lost* však sdílí předpoklad identifikace komunity a místa bydliště i zanedbání uvažování o možné transformaci primárních vazeb v městské společnosti (Wellman, Leighton 1979). Fungující komunitu však nacházejí především v některých částech města, které splňují předpoklady dobrého udržování mezilidských vazeb: nízkou mobilitu jedinců a v některých případech též ekonomické znevýhodnění¹⁶ (Knox, Pinch 2000).

¹⁵ Tj. silných rodinných nebo přátelských vztahů.

¹⁶ Ekonomicky znevýhodnění a sociálně slabí obyvatelé mají obecně omezenější možnosti navázání sociálních vazeb v jiných částech města, čímž se role lokality bydliště z hlediska navazování důležitých mezilidských vztahů a poskytování podpory v každodenním životě zvyšuje (více viz kapitola 3.2).

Posledním přístupem je *community liberated (community transformed)*, který souhlasí s některými závěry obou předešlých pohledů. S *community lost* souhlasí v tom, že přechod k industriální společnosti zapříčinil oslabení pout uvnitř sousedských komunit. Na druhé straně se shoduje s perspektivou *community saved* na zachování primárních sociálních vazeb ve společnosti a jejich důležitosti pro obyvatele. Zásadní odlišností tohoto konceptu je však oproštění mezilidských vazeb od prostorového ukotvení v místě bydliště. Vývoj industriální společnosti tak podle Wellmana a Leightona (1979) „osvobodil“ a rozptýlil sociální sítě z jedné prostorově omezené sousedské komunity (místa bydliště) do početnějších sítí, které jsou úžeji zaměřeny (např. spolupracovníci, členové zájmového sdružení apod.). Hlavní příčiny spatřují v levné a efektivní dopravě a komunikaci, oddělení pracoviště a příbuzenských vztahů od místa bydliště a vysoké sociální i rezidenční (prostorové) mobility obyvatel.

Wellman a Leighton (1979) uvádějí, že jimi utříděné pohledy na charakter komunitních vazeb (*community lost, saved a liberated*) bývají často prezentovány jako výlučně se vyskytující podoby městské společnosti nebo jako její vývojové etapy. Domnívají se však, že ve skutečnosti lze ve společnosti s nejvyšší pravděpodobností nalézt rozmanitou směsici komunitních sítí se znaky *saved* a *liberated*, přičemž jednotlivci mohou být současně členy obou druhů sítí.

Community saved je charakteristická hustou sítí prostorově ohraničených sociálních kontaktů. Jedním z důvodů pro takové uspořádání je omezenost časových možností jedince: pokud tráví většinu času uvnitř uzavřené lokality, nemá mnoho příležitostí navazovat a udržovat kontakty mimo ni¹⁷. Podobně mohou působit také (z různých důvodů) těsné hranice komunity ve vytváření nových vazeb v rámci místa bydliště. Naopak vzorce *community liberated* je možné nalézt v oblastech s dobrými ekonomickými podmínkami, typické jsou pro bohaté části západních společností (Wellman, Leighton 1979). Zdejší sociální sítě jsou řídké (menší počet vazeb mezi jejími členy) a jsou volně ohraničené. To usnadňuje rozšiřování sociálních sítí a umožňuje snadnější získávání podpory i od vzdálenějších členů (jak v pozdějších pracích dokládá Granovetter 1973, 1983).

Podobně jako Wellman a Leighton chápal již v 60. letech rozdílnost v prostorovém ukotvení komunit Melvin Webber, který předkládá dvě perspektivy pohledu na komunitní vazby a přináší koncepty místní komunity (*place community*) a nemístní komunity (*nonplace community*). V rámci místní komunity probíhají mezilidské interakce v konkrétním území města, zatímco nemístní komunita se vyznačuje malou závislostí na prostoru. Důvodem, který umožnil vznik této dichotomie, je rozvoj moderní dopravy a komunikací, který upozadil vliv prostorové vzdálenosti a dovolil lidem, firmám a institucím udržovat více kontaktů na nadmístní úrovni.

¹⁷ Omezeními (*constraints*) v časoprostorové organizaci každodenního života, která mohou vést k restrikcím v pohybu mimo lokalitu bydliště, se zabývá *time geography*. Vymezuje několik druhů omezení: *capability constraints* (mj. zahrnují vliv prostorové vzdálenosti), *coupling constraints* (např. závislost na ostatních lidech, kteří mohou mobilitu nějakým způsobem usnadňovat) a *authority constraints* (např. vliv jízdního řádu veřejné dopravy; Hägerstrand 1970, Golledge, Stimpson 1997).

Jednotlivé sociální vazby lidí mohou být součástí mnoha nemístních komunit (které jsou založeny například na společném zájmu), ale samozřejmě též lokální komunity (*place community*) v místě bydliště (Webber 1964, cit. v Chapin a Kaiser 1979). Webber taktéž představuje v pozdějších pracích běžně užívané označení neprostorově ukotvených komunitních vazeb jako komunity bez blízkosti (*community without propinquity*).

Na omezené míře zapojení obyvatel do sousedské komunity je založen i koncept *community of limited liability* (doslova komunita s omezenou zodpovědností), který formuloval Morris Janowitz (1952/1967) a později rozvinul Scott Greer (1962). Vztahy v lokální komunitě představují pouze určitou část všech komunitních vazeb, které městský člověk udržuje (Janowitz 1952/1967, Suttles 1972, Kasarda a Janowitz 1974). Zapojení rezidentů do místní komunity a lokálního společenského života je vedeno do jisté míry racionálním úmyslem ochránit své osobní investice. Například rodiče mladších dětí navazují silné sousedské vztahy, protože je lokalita důležitým místem socializace potomků, a majitelé nemovitostí se snaží vytvořením bezpečného prostředí, ve kterém funguje sociální kontrola, ochránit investici do svého domu (Janowitz 1952/1967, Greer 1962). Davies a Herbert (1993) pak zmiňují příklad typ sociální sítě, kterou nazývají *community of extremely limited liability*, jež je založena na pravidelném setkávání lidí v určitých situacích, kteří ale nemají vůči sobě žádné vzájemné (psychologické) závazky; jako příklad uvádějí některá zájmová sdružení.

S rozvojem informačních technologií a především internetu, které podporují časoprostorovou kompresi a umožňují udržovat kontakty na velké vzdálenosti, se posiluje význam komunit, které nejsou již zcela založeny na společně obývaném prostoru a mohou daleko přesahovat hranice města, v němž člověk bydlí (*community without propinquity*; Wellman 1996, Wellman 2001, Harwood, Macintosh 2002). Rychlá expanze internetu znamenala vznik virtuálních komunit (*virtual communities*). Tento nový typ mezilidských vazeb otevřel nový směr prostorového výzkumu (byť pro mnoho geografů velmi neobvyklého), jehož objektem studia je kyberprostor; Kitchin 1998, cit. v Johnston 2000a, Kučera 2006). Některé současné výzkumy však ukázaly i možnosti, jakým může být v kyberprostoru – tedy prostřednictvím internetu – podporována nebo dokonce vytvářena komunita založená na prostorových vazbách (více viz kapitola 3.3; Hampton, Wellman 2003, Susová 2009, Kotus, Hławka 2010).

Přestože Wellman a Leighton (1979) minimalizují význam sousedských komunitních vazeb v životě lidí a vyzdvihují sílu nelokálních komunit, zhruba o dvacet let později Wellman své závěry částečně přehodnocuje (Wellman 1996). Kromě bydliště považuje za místo prostorově ukotvených sociálních vazeb také pracoviště, kde člověk tráví podstatnou část dne a jeho spolupracovníci tak představují určitý druh sousedů, a obě lokality svým významem považuje téměř za ekvivalentní. Nová analýza dat založená na hodnocení počtu kontaktů (a již ne na počtu vazeb) ukazuje, že se sociální vazby od geografie zcela neosvobodily a podstatná část kontaktů je uskutečňována v lokalitě bydliště nebo pracoviště¹⁸. Wellman upozorňuje, že přestože jsou místní vazby

¹⁸ K podobným výsledkům dochází Guest a Wierzbicki (1999) a poukazují na pouze mírný pokles počtu sousedských vazeb v období mezi 70. a 90. léty 20. století v USA.

(se sousedy a spolupracovníky) obvykle slabší než ty přátelské a příbuzenské, představují významný zdroj podpory v každodenním životě spočívající v malých službách (jakými jsou např. půjčování různého nářadí nebo krátkodobé hlídání dětí; Wellman 1996).

Podobný názor také zastupuje Guest (2000): souhlasí s Wellmanem, že význam sociálních vazeb uvnitř lokalit stále klesá, nicméně zdůrazňuje, že komunita se z lokality nutně nevytratila. Pro popis charakteru komunitních vazeb v současných městech používá koncept *mediate community*. Ve městech totiž podle něj vznikla hierarchicky uspořádaná komunita¹⁹ založená na tom, že lidé udržují řadu lokálních (propojujících obyvatele čtvrti navzájem) a nadlokálních (spojujících lokalitu s okolním světem) sociálních vazeb. Guest (2000) poukazuje na význam obou typů vazeb pro dané území: lokální vazby jsou klíčové pro schopnost lokálního společenství řešit své problémy a nadlokální důležité pro získávání informací týkajících se lokality nebo mohou být příhodné při řešení lokálních problémů na vyšší hierarchické úrovni.

Zájem o studium lokalizace sociálních vazeb v prostoru a povahy sociálního prostředí městských i venkovských lokalit tedy neklesá ani v poslední době. Důkazem je nedávno založený časopis *City & Community* (vychází od roku 2002) a další četné studie pojednávající o otázce existence sousedství jako územního společenství (např. Guest, Wierzbicki 1999, White, Guest 2003, Lupi, Musterd 2006, Völker, Flap, Lindenberg 2006, Hennig 2007), proměně a povaze lokálních komunit v městském a venkovském prostředí (např. Beggs, Haines, Hurlbert 1996, Salamon 2003a, 2003b, Mollenhorst, Völker, Schutjens 2009) nebo vlivu internetu na existenci lokálních vazeb (např. Hampton, Wellman 2003, Susová 2009, Kotus, Hławka 2010).

Christopher Day (2006) tuto cestu hledání komunitních vazeb ve společnosti uzavírá tezí, že komunita není mrtvá, ale spíše se nachází v jakési nové fázi života, která je pro mnohé neočekávaná a nabývá netradičních forem. Hlavním rozdílem mezi „novými komunitami“ a tradičním pojetím *Gemeinschaft* spočívá v tom, že členy se lidé nestávají svým narozením, ale vlastními volbami a aktivitami (Lash, Urry 1994, cit. v Day 2006). K tomuto pohledu na proměnu charakteru komunity se připojují. Z dostupných empirických studií je totiž zřejmé, že se lokální komunitní vazby z dnešní společnosti nevytratily a mohou nabývat rozličných forem (např. Musil 1985, 2002, Matějů 1977, Puldová, Zelendová 2009, Špaček 2011, Špačková, Ouředníček 2011, Špačková, Ouředníček, Susová 2011).

¹⁹ O hierarchickém uspořádání městských komunit hovoří také Kusenbach (2008) a identifikuje jejich čtyři roviny: komunity existující na území bezprostředního okolí bytu (*microsetting*), uličního bloku (*street block*), v docházkové vzdálenosti bytu (*walking distance neighborhood*) a enklávy (*enclave*).

3.2 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ CHARAKTER SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ A LOKÁLNÍ KOMUNITY

Jak bylo v přechozí kapitole doloženo, alespoň část mezilidských vazeb se odpoutala od prostoru v tradičním smyslu (tedy od svého ukotvení v místě bydliště). Nicméně z výsledků různých vědeckých studií i vlastního terénního výzkumu je zřejmé, že se v charakteru sociálního prostředí i povaze komunitních vazeb různá území mezi sebou významně liší. Různí se nejenom městské čtvrti od suburbánních a venkovských obcí, ale také různé lokality nacházející se v téže zóně. Následující kapitola je proto věnována roli různých faktorů, které k této diferenciaci vedou. Názor na vliv různých typů faktorů na tvorbu sociálního prostředí se v literatuře v průběhu posledních sto padesáti let podstatně měnil. Zjednodušeně lze říci, že se různí autoři při vysvětlování povahy místní komunity zaměřovali na dvě skupiny faktorů: vliv kontextuálních a kompozičních proměnných. Kontextuální faktory charakterizují vliv prostředí určité lokality a zaměřují se na typ sídla (zkoumají míru jeho městskosti; *urbanism*), jeho geografickou polohu, urbanistické a architektonické uspořádání, stabilitu obyvatelstva a podobně. Naproti tomu kompoziční proměnné charakterizují vlastnosti samotných obyvatel: jejich demografickou, sociální a ekonomickou strukturu, způsob života, charakter osobnosti nebo hodnotové orientace.

Rozhodující vliv kontextuálních faktorů vyzdvihovaly zejména první studie popisující proměnu společenských vazeb, která probíhala v souvislosti s urbanizačním procesem, a bývají označovány jako deterministické (Fischer 1978). Hlavní příčinou proměny lokálních komunitních vazeb je podle nich městský charakter sousedství, vyjádřený vysokou hustotou zalidnění, velkým množstvím lidí žijících v jednom sídle a heterogenitou obyvatel (Wirth 1938), který vede k proměně psychologie městského člověka (Simmel 1903/2005), vzájemnému odcizení, izolaci a poklesu soudržnosti místních komunit.

V poválečných letech byl tento pohled překonán a hlavní pozornost byla zaměřena na kompoziční faktory. Hlavní proponenti tohoto přístupu zdůrazňují, že místo bydliště samo o sobě má minimální vliv na komunitní vazby mezi obyvateli (Lewis 1952, Gans 1968). Naopak zdůrazňují, že povaha společenského života lokality se odvíjí především od individuálních charakteristik obyvatel, jako je jejich sociální a ekonomický status nebo fáze v životním cyklu. Přiznávají, že sociální život na venkově a ve městě se různí, ale připisují to odlišnostem skupin obyvatel, které tento prostor obývají.

Poslední skupina autorů předpokládá, že vliv na organizaci společenského života v lokalitě mají oba typy faktorů a předkládají určitou syntézu obou uvedených přístupů (Kasarda, Janowitz 1974, částečně Guest a kol. 2006). Příkladem je subkulturní teorie Clauda Fischera (1975). Ten tvrdí, že ačkoliv je většina rozdílů v chování mezi obyvateli metropolitního regionu způsobená jejich socioekonomickým a demografickým statutem, určitý vliv má i jejich lokalizace v městském prostředí. Městské prostředí totiž díky koncentraci obyvatel a populační velikosti města umožňuje jeho obyvatelům udržovat kontakty s blízkými lidmi, což podněcuje vznik kulturně odlišných sociálních skupin ve městě (subkultur). Příslušníci jedné subkultury mají tendenci sdílet s ostatními stejné rezidenční prostředí a to v důsledku vede k vyšší hustotě komunitních vazeb (Fischer 1975).

Ve svém pozdějším díle Fischer předkládá zevrubnou analýzu vlivu místa bydliště na sociální síť obyvatel (Fischer 1982). Zjišťuje, že lidé žijící v různě velkých městech a jejich částech se vyznačují odlišným zapojením do místních komunitních vazeb (a též celkovým počtem a strukturou osobních vazeb). Za vysvětlující faktory považuje vlastnosti obyvatel: úroveň vzdělanosti, výši příjmů, pozici v životním cyklu, rodinný stav, pohlaví a další osobní charakteristiky. Minimálně zprostředkovaný vliv má taktéž samotná lokalizace bydliště. Skrze proces selektivní migrace si totiž různé sociální skupiny nacházejí místo bydliště, které odpovídá jejich potřebám a životnímu stylu (mladí lidé bydlí v centrech měst, rodiny v suburbiích)²⁰. Podle Fischera (1982) je tím určováno složení obyvatel jednotlivých městských lokalit a tím zprostředkovaně i povaha lokálního komunitního života a sociálního prostředí.

Podobný sociálně-prostorový přístup uvádějí také Gottdiener a Hutchinson (2006), když vztahují rozdíly v povaze sociálního prostředí k rozdílům v lokalizaci jednotlivých skupin v metropolitním regionu. Způsob lokalizace sociálních skupin s určitým životním stylem v regionu lze podle nich vysvětlit pomocí kombinace kompozičních faktorů (socioekonomický, demografický status rezidentů) a vlivu prostředí lokality. Důležitá je jednak percepce čtvrti jako místa pro bydlení. Prostorů určité lokality ale také bezprostředně ovlivňuje charakter aktivit, které zde mohou být vykonávány, a tím vymezuje i sociální skupiny, které si zde přejí žít. Rozmístění sociálních skupin ve městě je pak dáno rovněž jejich finančními možnostmi, které je omezují při výběru místa jejich bydliště a uskutečňování různých aktivit v každodenním životě (Gottdiener, Hutchinson 2006). Působení všech těchto faktorů pak vede k odlišnému charakteru sociálního prostředí v různých lokalitách městského i venkovského prostředí.

Představa deterministického vlivu geografické polohy sousedství a charakteru sídla, ve kterém se nachází, na povahu sociálního prostředí je již do značné míry překonána, nicméně je zřejmé, že populační velikost sousedství může mít vliv na hustotu lokálních sociálních sítí jeho obyvatel. Jak totiž ukazuje Musil (1985), je přirozené, že s rostoucí velikostí sociální skupiny klesá pravděpodobnost, že se budou její členové navzájem znát a zároveň vzrůstá potřeba formalizovaných a neosobních pravidel vzájemných vztahů. Hustota komunitních vazeb tedy je s určitou pravděpodobností vyšší v malých venkovských obcích než v hustě obydlených částech měst.²¹ Potřebu určité mezní velikosti sousedství si uvědomují i proponenti výstavby zahradních měst (*garden cities*; Howard 1898/2000) nebo plánovaných společenství (*planned communities*; např. Rouse 1978).

²⁰ Tento předpoklad je však poměrně zjednodušující. V realitě je nutné rozlišovat například mezi nucenou a dobrovolnou migrací (nebo naopak možností rezidenční mobility) a obecně brát v úvahu skutečné možnosti různých skupin obyvatel při výběru místa bydliště (např. finanční omezení, etnická příslušnost a tolerance obyvatel k minoritám, schopnost pohybovat se na trhu s nemovitostmi nebo nájemním bydlením apod.; Golledge, Stimpson 1997).

²¹ Zde se jedná o hustotu vazeb v rámci možné sociální sítě sousedů, tj. jde o počet skutečných vazeb ze všech možných. Naopak prostorová hustota komunitních vazeb (vztažená k rozloze sousedství) může být v hustě osídlené čtvrti města vyšší než v řídko osídleném venkovském prostředí.

Kromě toho má na podílu lokálních vazeb z celkového počtu, které lidé udržují, určitý vliv poloha lokality v rámci metropolitního regionu nebo celkově ve struktuře osídlení, zejména v ohledu na dostupnost do ostatních lokalit. Velmi důležitým aspektem je totiž možnost a schopnost lidí navázat a udržovat vztahy s těmi, kteří nebydlí v místě jejich bydliště (Fischer 1982). Jejich vzdálenost (a její časové, finanční, ale i jiné vyjádření²²) ovlivňuje různé skupiny obyvatel v závislosti na jejich socioekonomickém a demografickém statusu i reálném umístění v prostoru. Vztahy v lokalitě mohou být relativně důležitější pro ty, disponující omezenými ekonomickými zdroji a/nebo s omezenou možností mobility (Bridge 2002), stejně tak pro obyvatele lokalit, které mají horší dopravní dostupnost do jiných sídel (např. obce v řídkce osídlených oblastech nebo se špatnou dopravní obslužností)²³. V literatuře jsou pak tyto skupiny obyvatel s výraznou vázaností na sousedství nazývány *neighborhood dependent groups* (Davies, Herbert 1993).

Naopak zvýšená každodenní mobilita může mít opačné důsledky pro zapojení do lokálního života, jak ukazuje Robert Putnam (2000) zkoumající časoprostorovou strukturu dne obyvatel amerických suburbií²⁴. Výsledky jeho výzkumu naznačují, že na počet neformálních setkání v lokalitě bydliště má negativní vliv nejenom počet „externích“ vazeb, ale také čas strávený dojížděním.

Pro navazování a udržování vztahů mezi lidmi žijícími ve stejné čtvrti nebo malé obci je podle některých autorů důležitá i organizace fyzického prostoru sousedství (urbanistické členění, typ zástavby, přítomnost a charakter veřejných prostor, architektonické řešení domů apod.). Zatímco většina architektů a urbanistů zabývajících se tímto tématem se domnívá, že navrženým architektonickým a urbanistickým uspořádáním čtvrti mohou přímo ovlivnit sociální vztahy jejich obyvatel²⁵, jiní autoři tuto deterministickou optiku odmítají (Musil 1971, Waren 1978). Podle nich uspořádání budov a veřejných prostor na obyvatele působí, může být (ne)příznivým prostředím pro určitý typ sociálních aktivit a ovlivnit tak množství náhodných kontaktů mezi sousedy. Na vytváření užších (přátelských) mezilidských vazeb však mají vliv jiné faktory. Jedná se především o určitou podobnost lidí (jak uvádí např. Gans 1961/1968).

Při nastavování vhodných podmínek pro navázání většího množství náhodných kontaktů dávají někteří autoři důraz na určitou úroveň hustoty zalidnění, která podle nich v běhu každodenního života vytvoří větší množství pro ně příhodných situací (Jacobs 1961/1975,

²² Finanční možnosti obyvatel nejsou jediným hlediskem dostupnosti dalších částí metropolitního regionu. Některé části měst mohou být nedostupné i z jiných důvodů – jde například o *gated communities* (uzavřené a střežené rezidenční celky) nebo nebezpečná místa s vysokou mírou kriminality.

²³ Zde je možné opět odkázat na přístup *time geography* (Hägerstrand 1970, Golledge, Stimpson 1997).

²⁴ Putnam (2000) ve své knize *Bowling Alone* předkládá kritiku suburbánního stylu života, který je podle něj jednou z příčin poklesu sociálního kapitálu v americké společnosti.

²⁵ Na přesvědčení, že organizace fyzického prostoru může ovlivnit charakter sociálního prostředí dané čtvrti nebo sídla, bylo založeno mnoho prací architektů a urbanistů (např. Howard 1898/2000, Perry 1929/2009, Rouse 1978) a tvořilo jednu ze základních myšlenek hnutí zahradních měst (*Garden Cities Movement*), poválečných plánovaných společenství (*planned communities*) a novějšího směru Nového urbanismu (*New urbanism*).

Hnilička 2005). Spíše než prostorové uspořádání budov však může vznik vazeb mezi obyvateli ovlivnit přítomnost míst setkávání (Völker, Flap, Lindenberg 2006). Může se jednat o dobře navržené a udržované veřejné prostory (veřejná prostranství, přírodní plochy, parky, cesty pro pěší, dětská a sportovní hřiště; Gehl 2000, Bridge 2002, Kearney 2006), ale i dobře přístupné a otevřené veřejné instituce, aktivity společenského života a zájmové spolky (školy, obchody, restaurace, společenské centrum; Musil 1971, 2009, Rouse 1978).

Dalším faktorem určujícím podmínky pro rozvoj sociálních vazeb a utváření (posilování/upadání) lokální komunity je rezidenční stabilita obyvatel (Sampson 1988). Již příslušníci chicagské školy dospěli k závěru, že vysoký migrační obrat v lokalitě vede k atomizaci sociálních vazeb (Zorbaugh 1929). Vysoká rezidenční nestabilita a fluktuace obyvatel vede k horšímu navazování a udržování mezilidských vztahů, nízké sociální kontrole spojené s možnou přítomností sociálně patologických jevů a slabé lokální identity, což výrazně ovlivňuje sociální prostředí sousedství. Na druhé straně se se zvyšujícím počtem let strávených v lokalitě zvyšuje počet a zvláště kvalita sociálních vazeb (Kasarda, Janowitz 1974, Musil 2002). Život v dlouhodobě stabilní lokalitě se vyznačuje dobrou vzájemnou znalostí členů místní komunity (často i v několika generacích) a obvykle také udržováním místních tradic. Význam rezidenční stability pro existenci sociálních vazeb mezi sousedy potvrzuje i Guest a kol. (2006). Charakter, pevnost a intenzita komunitních vztahů jsou opačně rovněž jedním z důležitých faktorů, které (de)stabilizují obyvatelstvo v místě (Illner 2011), což je patrné na příkladu formování některých etnických čtvrtí.

Přestože je rezidenční stabilita v sousedství většinou pozitivně spojena se silnou sociální integrací (vysokým počtem sociálních vazeb), nemusí mít nutně pozitivní důsledky pro samotné obyvatele. Ross, Reynolds a Geis (2000) totiž ukázali, že zatímco ve čtvrtích s vyšším socioekonomickým statusem je stabilita spojena s duševní pohodou jejich obyvatel, pro znevýhodněné čtvrti to neplatí: silné sociální vazby zde totiž nevedou k vyšší sociální kontrole, vyskytují se zde sociální problémy a obyvatelé se cítí izolováni a frustrováni z nemožnosti se ze sousedství odstěhovat. Podobně Kearns a Parkinson (2001) poukazují na špatné vnímání čtvrtí, ze kterých se jejich obyvatelé obtížně vystěhovávají a jsou zde „chyceni“²⁶.

Spíše než fyzickou blízkost (*propinquity*) vyzdvihuje při utváření sociálního prostředí řada autorů vliv vlastností obyvatel (Gans 1961/1968, 1968, Davies, Herbert 1993). Intenzita komunitních vazeb v lokalitě může být ovlivněna dvěma směry. Jednak může být zvýšena v případě, že sousedství obývají skupiny obyvatel, které mají malý akční prostor aktivit každodenního života a jsou ve vyšší míře z různých důvodů odkázáni na život v sousedství (*neighbourhood dependent group*; Davies, Herbert 1993). Vzhledem k tomu, že mají méně kontaktů vně lokality (*competing commitments*), zapojují se ve větší míře do lokálního

²⁶ Tomuto tématu se věnoval pětiletý projekt „Sociálně prostorová diferenciacce obyvatelstva a její vliv na kvalitu života ve městech a obcích České republiky“ řešený výzkumným týmem Urbánní a regionální laboratoře na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze.

sociálního života (Völker, Flap, Lindenberg 2006). Naopak v případě, že mají lidé velké množství kontaktů mimo lokalitu, je nižší pravděpodobnost, že budou udržovat četné a úzké vztahy se svými sousedy (Fischer 1982). Mezi skupiny obyvatel, kteří jsou ve svém každodenním životě více odkázáni na okolí místa bydliště, patří staří lidé, ženy, děti a příslušníci některých etnik (Davies, Herbert 1993). Příkladem může být mechanismus integrace nově příchozích obyvatel v suburbánních lokalitách, který je právě často vázán na ženy na mateřské dovolené nebo v domácnosti a na aktivity dětí (Campbell, Lee 1990, Galčanová, Vacková 2008).

Při utváření sociálního klimatu hrají roli rovněž další vlastnosti bydličního obyvatelstva. Na lokálních sociálních vazbách jsou více závislí lidé nižšího ekonomického statusu, naopak obyvatelé s vyšší úrovní vzdělání a příjmů mají více kontaktů mimo lokalitu (Fischer 1982, Musil 2002): hustší síť komunitních vazeb byly nalezeny například v dělnických čtvrtích vnitřního města (Young, Willmott 1957/1992, Gans 1962, Herbert, Thomas 1992) nebo sousedstvích postižených sociální exkluzí (Kearns, Parkinson 2001). Významný vliv má také pozice v životním cyklu: více jsou v každodenním životě na sousedství vázány mladé rodiny (především matky a děti) a staří lidé (Fischer 1982, Davies, Herbert 1993), což se může projevit ve vyšší sociabilitě a zapojení do lokálních vztahů.

Dále je pro navazování trvalých mezilidských vztahů důležitá určitá podobnost mezi obyvateli, která může být založena na různých faktorech: sociálním nebo ekonomickém statusu, fázi životního cyklu, kultuře, sdílených hodnotách nebo na společně řešených problémech. S určitou pravděpodobností lze říci, že čím je sousedství homogennější z hlediska vlastností svých obyvatel, tím je větší pravděpodobnost vzájemných kontaktů a vytvoření husté sítě komunitních vazeb (Gans 1961/1968, Gans 1968, Musil 1971) a taktéž zvýšeného významu lokality v životech jejích obyvatel (Davies, Herbert 1993). Na druhé straně Oliver ukazuje na příkladu amerických suburbií, že sociální homogenita obyvatel může vést k poklesu politické participace: „Vytvořením společenství lidí se stejnými politickými zájmy proces suburbanizace vede k redukci lokálních konfliktů, které obvykle vtahují obyvatele do veřejné sféry.“ (Oliver 1999, s. 205).

Další autoři navíc upozorňují na vliv životního stylu, který je jen zčásti ovlivněn demografickými a socioekonomickými charakteristikami obyvatel. Organizace každodenního života a tím i čas strávený v místě bydliště se totiž mezi různými lidmi liší. Někteří vyznávají aktivní styl života spojený s vysokou denní prostorovou mobilitou a širokým akčním prostorem, jiní jsou orientováni za život v lokalitě a budování místní komunity. Vysokou úroveň interakcí v suburbiích pak může vysvětlovat fakt, že se do této části metropolitního regionu stěhují lidé, kteří mají vyvinutý smysl pro rodinu (*familialism*) a jejich každodenní život je do velké míry organizován aktivitami spojenými s dětmi (Bell 1985, Doležalová, Ouředníček 2006).

Pro charakter sociálního prostředí je důležitá vnímaná míra potřeby zapojení do místní komunity²⁷ a rovněž osobnostní charakteristiky obyvatel. Ukazuje se, že v některých

²⁷ Například Florida (2003) uvádí, že někteří lidé preferují spíše prostředí kvazianonymity (*quasi-anonymity*) a spíše slabých vazeb v sousedství, které by je neomezovaly v jejich způsobu života.

lokality postupně mizí společenský život organizovaný okolo zájmových sdružení nebo jiných místních institucí (např. rušených škol; Ouředníček, Špačková, Feřtová 2011). Ukazuje se, že zvláště v tomto typu venkovských obcí je velmi důležitý aktivní přístup alespoň některých lidí pro vytváření příležitostí pro setkávání (Illner 2011, Zemánek 2003).

Diskusí důležitosti různého vlivu fyzické a sociální vzdálenosti nebo blízkosti (*distance/proximity*) na vytváření mezilidských vazeb se zabývá řada autorů. Hipp a Perrin (2009) ve své studii čtvrti postavené na základech myšlenek Nového urbanismu (*New Urbanism*) zdůrazňují současný vliv obou vzdáleností na proces vytváření vazeb mezi novými sousedy. Nicméně jiní autoři, ačkoliv uznávají roli fyzického prostoru při prvotním navazování sociálních kontaktů, považují za zásadní při jejich rozvíjení podobnost lidí v jejich charakteru, vzorcích chování a životních hodnotách (Gans 1961/1968, Musil 1971, Porteous 1977). Podle Gans může architektonický design sousedství výrazným způsobem pozitivně ovlivnit mezilidské interakce pouze v případě, že je obývají vzájemně si velmi podobní lidé (Gans 1961/1968).

V souvislosti s bouřlivým rozvojem komunikačních technologií probíhá v posledních letech v literatuře diskuse o tom, zda používání internetu vede k oslabování lokálních komunitních vazeb. V zásadě existují dva proudy studií, jež předkládají rozdílné závěry. První z nich tvrdí, že používání internetu negativně ovlivňuje mezilidskou komunikaci a sociabilitu v lokálním prostředí, a to tím, že čas strávený „online“ většinou neslouží k udržování sociálních vazeb a naopak omezuje čas pro uskutečňování kontaktů v reálném světě (Nie, Hillygus 2002), nebo tím, že i když jsou v kyberprostoru určité vztahy navazovány, tak obdobně z časových důvodů eliminují ty ve fyzickém prostoru (Kraut a kol. 1998). Nicméně nedávná studie potvrdila, že i v době širokého využívání internetu zůstává četnost uskutečněných kontaktů mezi přáteli a příbuznými v zásadě na stejné úrovni jako v 70. letech (Mok, Wellman, Carrasco 2010).

Druhý směr studií se zaměřuje na možnosti, které internet nabízí pro posilování lokálních komunitních vazeb. Určitý typ komunikace v kyberprostoru může být totiž vázán na určité území. Příkladem jsou diskusní fóra suburbánních obcí, tak jak je popsala Susová (2009). Tato fóra dokonce plní funkci míst setkávání, jež dříve patřila výhradně fyzickému prostoru. Diskusní fóra fungují jako komunikační kanál, jehož prostřednictvím lidé navazují kontakty, sdílí informace o výstavbě, společně řeší problémy a organizují společenské aktivity. Podle Susové se zde lidé seznamují dříve, než se do lokality nových domů nebo bytů nastěhují, což později vede k rychlejšímu navázání osobních kontaktů (Susová 2009). Podobné závěry o převedení vztahů, které byly nejprve navázány na internetu, do fyzického prostoru potvrzuje i studie Mesche a Levanona (2003). Hampton a Wellman (2003) a Kotus a Hławka (2010) pak vyzdvihují roli internetu jako jednoho z dobrých komunikačních kanálů mezi sousedy ve studovaném suburbium, resp. na sídlišti. Je však zřejmé, že internet je možné využít pro posilování lokálních komunitních vazeb

Podobně Kearns a Parkinson (2001) poukazují, že lidé mohou být spokojeni s „pouze“ příležitostnými kontakty se sousedy.

pouze v některých typech sousedství, jejichž obyvatelé jsou schopni této příležitosti využívat²⁸.

²⁸ Někteří autoři mluví o tzv. *digital divide* – rozdělení společnosti na dvě skupiny podle jejich přístupu k moderním informačním a komunikačním technologiím (o roli informačních a komunikačních technologií ve zvyšování nerovností v městské společnosti pojednává Castells 1996).

3.3 VÝZNAM KOMUNITNÍCH VAZEB PRO OBYVATELE A ÚZEMÍ

V posledních desetiletích jsme byli svědky výrazného nárůstu každodenní mobility obyvatel, která vedla k oproštění mezilidských vazeb od jejich prostorového ukotvení. Lidem to přináší v některých ohledech pozitivní důsledky ve formě větší možnosti volby osob, se kterými kontakty navazují a udržují (Fischer 1982). Nicméně je otázkou, jaké jsou důsledky zvýšené každodenní mobility a delokalizace sociálních vazeb pro jednotlivé městské, suburbánní i venkovské lokality (čtvrti, město jako celek nebo obce), a to zejména při zajišťování chodu a správy území. Jako problematická se může ukazovat míra politické participace a občanské angažovanosti, s tím spojený vznik a reprodukce lokálních elit nebo udržování chodu lokálních sociálních institucí (zájmových sdružení apod.; Špačková, Ouředníček 2011).

Při hodnocení dopadů změny organizace sociálních vazeb na úrovni celé společnosti nebo metropolitního regionu se někteří autoři domnívají, že každodenní mobilita lidí kompenzuje separaci různých aktivit (a mezilidských vztahů) člověka v prostoru a rozvoj mobility tak vede pozitivně k integraci různých částí města (Béhar 2001). Někteří autoři v obdobném duchu varují před přílišnou uzavřeností některých čtvrtí a s tím spojenou fragmentací městského regionu (Forrest, Kearns, 2001) a přiznávají prospěšnost nadlokálních vazeb pro celou společnost (Guest 2000). Na druhé straně Putnam (2000) poukazuje na stále rostoucí objem času stráveného dopravou a na oslabení sociálních vazeb (nejen v rámci lokálních komunit) zapříčiňující všeobecný pokles sociálního kapitálu ve společnosti.

Vycházím z předpokladu, že určitá míra sociální koheze je důležitá pro fungování společnosti (Musil 2004), a to na národní i lokální úrovni. Z hlediska prostorové organizace sociálních vazeb by tedy bylo „nejprospěšnější“ pro rozvoj území (a zprostředkovaně také pro jeho obyvatele) najít určitou rovnováhu mezi lokálními a nadlokálními vazbami obyvatel. Podle mého názoru není kladení přílišného důrazu na existenci silných vnitřních vztahů v lokalitě nebo naopak důležitost mezilokalitních vazeb vhodné. Je totiž zřejmé, že pro zachování chodu jednotlivých čtvrtí a obcí (politické vedení, sociální kontrola, zajištění každodenních potřeb) je na jedné straně určitá míra sociální koheze (určená mj. charakterem a intenzitou mezilidských vztahů v sousedství) nezbytná (Coleman 1988), ale na straně druhé není přílišné uzavření lokální společnosti vhodné.

Příznivé sociální prostředí může být motorem sociálního a ekonomického rozvoje lokality. Takové prostředí může být spoluutvářeno přítomností obyvatel s vysokým lidským a sociálním kapitálem, kteří jsou (nejen formálně) vzdělaní a schopní²⁹ a disponují užitečnými kontakty na nadlokální úrovni. Takoví lidé mohou jednak pomoci v samotném řízení chodu obce (nebo čtvrti ve městě) či se získáváním finančních prostředků na různé obecní aktivity (psaní grantových projektových žádostí apod.), ale také mohou udržovat neformální kontakty s důležitými aktéry nadlokálního života, kteří mohou nějakým

²⁹ Na význam tzv. kreativní třídy pro rozvoj území upozorňuje Richard Florida (2003).

způsobem život v lokalitě ovlivnit (např. s možným sponzorem, s lidmi v úřadech či zastupitelstvech krajů nebo v poslanecké sněmovně; Guest 2000, Hána, Macešková 2010, Ouředníček a kol. 2008). Aby však mohl být tento kapitál využit ve prospěch lokality, je nutná identifikace těchto obyvatel s místem (nejčastěji bydlištěm) a zapojení do sociálního života lokality. Skrze navázání interních vazeb v lokalitě totiž dochází ke spolupráci hlavních aktérů místního života a může dojít k realizaci výše nastíněných aktivit. Určitou úroveň sociální koheze v místní komunitě, která je interními vazbami posilována (Coleman 1988), proto považuji za velmi důležitou. Kromě určitého stupně propojenosti obyvatel vzájemnými vztahy je však důležitá i „formální“ politická participace a ochota lidí ujmout se správy území. Jak je zřejmé na příkladu českých suburbií, svoji roli v ovlivňování chodu obcí hrají i občanské spolky a sdružení (př. Špačková, Ouředníček, Susová 2011).

Působení vztahu lokalita-společnost není jednosměrné. Tak jako můžeme vysledovat vliv společnosti na určité území, dochází i k působení místního (sociálního) prostředí na člověka. Jak ukázaly empirické studie, lokalita bydliště stále má v životech obyvatel města (i venkova) své místo. Podle Wellmana (1996, 2001) si lokality ponechaly funkci poskytovatele některých služeb (školství, základní nákupy), roli hraje charakter fyzického a sociálního prostředí (zvláště ve vztahu k bezpečnosti a kriminalitě) a také jsou zdroji kontaktů a podpory spočívající ve vzájemných malých službách. Nicméně důležité vazby se podle něj nalézají zpravidla mimo lokální komunitu. Naopak o něco větší význam místu bydliště v životech lidí, a to obzvláště v některých geografických kontextech, přiznávají Bridge (2002) a Walmsley a Lewis (1984).

Místo bydliště do určité míry ovlivňuje možnosti aktivit obyvatel v jejich každodenním životě. To je zvláště patrné v případě čtvrtí, které jsou obývány ekonomicky slabým obyvatelstvem postiženým sociální exkluzí a jsou „okolní společností“ nějakým způsobem stigmatizovány. Obyvatelé těchto čtvrtí jsou již od dětství ovlivňováni tím, že vyrůstají mezi příslušníky určité sociální skupiny a přijímají jejich vzorce chování a myšlení (*neighbourhood effect*, Johnston 2000b, Davies, Herbert 1993); problematika může být taktéž úroveň školství a dalších služeb, což může činit kvalitní vzdělání obtížněji dostupné (Ellen, Turner 1997, Galster 2002). Každodenní život je navíc zpravidla ovlivněn přítomností různých forem sociálně patologických jevů. V některých případech může být bydliště na „špatné adrese“ rovněž důvodem obtížného hledání pracovního uplatnění. Nicméně v případě sociálně deprivovaných oblastí mohou být silné komunitní vazby významným zdrojem podpory a pomoci v každodenním životě (Kearns, Parkinson 2001).

Na druhé straně však může bydlení ve čtvrti s dobrou sociálně ekonomickou strukturou populace vybavit obyvatele sítí užitečných kontaktů, které jim mohou pomoci v různých fázích jejich profesního, ale i osobního života. Ačkoliv jsou často mezisousedské vazby poměrně slabé, neměly by být podceňovány. Jak totiž ve své práci ukazuje Granovetter, jsou to právě slabé vazby, které mohou být významným zdrojem informací a podpory (Granovetter 1973, 1983). Ve své argumentaci postupuje Granovetter (1983) takto: Každý člověk má řadu známých (slabé vazby), kteří jsou uspořádáni v sociálních sítích s nízkou hustotou kontaktů, a přátele (silné vazby), kteří jsou mezi sebou úzce svázáni. Slabé vazby

mezi jednotlivcem a jeho známými jsou velmi podstatnými vztahy, když představují klíčové spojení dvou hustě propojených shluků vazeb blízkých přátel. Takové propojení celé společnosti umožňuje efektivní přenos informací ve společnosti. Granovetter dokonce tvrdí, že „jedinci s malým počtem slabých kontaktů budou připraveni o informace ze vzdálených částí sociálního systému a budou omezeni na provinční zprávy a názory jejich blízkých přátel“ (Granovetter 1983, s. 202)³⁰. Společenský systém, kterému schází slabé vazby, je pak fragmentovaný a nekoherentní a například nové myšlenky se rozšiřují pomalu (Granovetter 1983). Na unikátní pozici některých lidí v sociální síti, kteří fungují jako „přemostění“ různých sociálních skupin a umožňují přenos informací a zprostředkování kontaktů mezi nimi, upozorňuje Burt (2004) a význam sociálních sítí popisuje rovněž Lin (1999).

Význam lokální komunity pro její obyvatele podporuje fakt, že místo bydliště představuje obvykle místo realizace podstatných životních aktivit, jako je bydlení, výchova dětí a někdy i účast na společenských a volnočasových aktivitách (Illner 2011). Zvláště důležité může být pro rodiny s dětmi, které zde tráví více času a navštěvují místní školu (Musil 2002)³¹. Sousedství je totiž místem prvotní socializace dětí, v níž sociální prostředí konkrétní lokality hraje svou roli³². Obecně pak lze říci, že charakter komunitních vazeb výrazně ovlivňuje sociální kontrolu a tím přítomnost sociálně patologických jevů (mj. kriminalitu a vnímaný pocit bezpečí v lokalitě (Jacobs 1961/1975, Sampson 1999)). Lin (1999) hovoří o tom, že lidé „investují“ do udržování sociálních vztahů a očekávají od nich určitý přínos. To platí i v případě navazování vazeb v místě bydliště: lidé si vytvářejí síť přátel a známých pro společné trávení volného času nebo případnou výpomoc. Rovněž do místního politického života a činnosti zájmových spolků se obvykle zapojují s určitým cílem a vidinou osobního prospěchu: zlepšení životních podmínek v obci nebo rozšíření výběru volnočasových aktivit.

Sledování organizace sociálních vazeb v prostoru a na lokální úrovni má smysl i v dnešní společnosti. Charakter sociálního prostředí je významný pro samotnou lokalitu, její správu a rozvoj, ale rovněž obyvatele, kteří zde bydlí. Jde tedy o významné téma geografického výzkumu. Jak totiž tvrdí Herbert a Thomas (1992), měla by být role prostoru v utváření a udržování vzorců sociální interakce klíčovým zájmem geografů.

³⁰ Z výhodných slabých vazeb, kterými určitý člověk disponuje, však mohou profitovat i jeho blízcí, tj. jeho silné vazby (např. manželka nebo děti).

³¹ A obecně pro skupiny lidí, kteří jsou v organizaci svých každodenních aktivit více odkázáni na sousedství (*neighbourhood dependent groups*, Davies, Herbert 1993).

³² Nicméně z empirických studií je zřejmé, že vliv přístupu a vlastností rodiny na životní úspěchy dítěte je mnohem vyšší (Ellen, Turner 1997).

4. PŘEDSTAVENÍ UVEDENÝCH PUBLIKACÍ

Druhou část dizertační práce tvoří šest publikačních výstupů – kapitol v knize nebo článků v časopise. První z nich představuje metodická východiska pro studium lokalit v rámci sociálněgeografického výzkumu města (Ouředníček, Novák, Temelová, Puldová 2009). Ostatních pět publikací se zaměřuje na popis sociálního prostředí v konkrétních lokalitách ve třech typech území České republiky – ve městě, suburbium a na venkově. Jelikož je suburbanizace v současnosti podle mého názoru nejzajímavějším procesem měnícím strukturu osídlení v České republice, je hlavní pozornost věnována obcím v zázemí velkých měst (Špačková, Ouředníček, Susová 2011, Kopečná, Špačková 2011, Puldová, Ouředníček 2011). Referenční rámec pro studium proměny sociálního prostředí těchto lokalit představují městská sídliště (Temelová, Novák, Ouředníček, Puldová 2011) na jedné straně a venkovské obce dlouhodobě postižené úbytkem obyvatel (Ouředníček, Špačková, Feřtová 2011) na straně druhé. Hlavním spojujícím prvkem všech předložených textů je jejich tematická orientace na studium proměny sociální struktury obyvatel a celkového charakteru sociálního prostředí konkrétních lokalit. Vycházejí z obdobného teoretického a metodologického zarámování a jsou uplatňovány příbuzné metody výzkumu. Příspěvky se zaměřují na sledování *vývoje* sociálního prostředí daných území se zřetelem na pochopení *procesů*, které jej ovlivňují. Časově pokrývají období (postsocialistické) transformace. Většina empirického materiálu byla získána v Pražském metropolitním regionu, který představuje jakousi výzkumnou laboratoř (Ouředníček, Novák, Temelová, Puldová 2009).

4.1 METODY GEOGRAFICKÉHO VÝZKUMU MĚSTA

Kapitola v editované knize *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost* (Ferenčuhová a kol. 2009) představuje metody současného sociálněgeografického výzkumu města, které využíváme především v empirickém výzkumu (Ouředníček, Novák, Temelová, Puldová 2009). Ve svém přístupu ke studiu města jsou autoři výrazně ovlivněni sociálněekologickým přístupem chicagské školy, ale také předválečnou pražskou antropogeografií, pražskou sociologií města a teoretickými myšlenkami albertovské školy.

V úvodní části kapitoly jsou představena teoretická a metodologická východiska pro sociálněgeografické studium města a (před)městských čtvrtí. Práce chicagské školy jsou inspiračním zdrojem nejenom z hlediska hlavních teoretických myšlenek (Park 1925), ale také pro jejich pojetí empirického výzkumu: důraz na práci v terénu (např. Wirth 1928/1998, Zorbaugh 1929) a zaměření na sledování různých forem mobility (např. Burgess 1925, Colby 1933). Podobně jako výzkumníci v předválečném (např. Moschelesová 1937, Král 1946) i poválečném (např. Votrubec 1959, Murdych 1980, Musil 1985) období i my využíváme Prahu jako výzkumnou laboratoř pro studium procesů, jež proměňují podobu českých měst a jejich čtvrtí.

Založení výzkumu na empirických studiích a mapování je pro geografii tradiční, navíc odpovídá oprávněným nárokům na založení závěrů výzkumu na relevantních

a důvěryhodných základech. V současném geografickém výzkumu však nejsou využívány pouze běžné statistické prameny (Sčítání lidu, domů a bytů a další data ČSÚ), ale datová základna je obohacena o nové zdroje (např. kriminalita, sociální dávky, nezaměstnanost, migrace). Nedílnou součástí mnoha výzkumů je pak terénní šetření, které doplňuje údaje získané od stolu. Jelikož (nejen urbánní) geografové studují rozmístění jevů v prostoru, zůstává i nadále hlavním vyjadřovacím prostředkem mapa, která je však odrazovým můstkem pro další výzkum. V posledních letech je kladen důraz na správné určení hranic sledovaného území (pro řadu procesů se lépe hodí mapování na úrovni celého metropolitního regionu než města v jeho administrativních hranicích) a analýzu jevů na různých měřítkových úrovních (například zhodnocení pozice čtvrti v rámci celého města i její vnitřní prostorové diference na mikroúrovni).

Velmi zajímavým aspektem a zdrojem proměny organizace městského prostoru je mobilita v různých formách. Jedná se jak o krátkodobé pohyby a denní rytmus lokalit, každodenní život a akční prostor různých sociálních a demografických skupin obyvatelstva nebo dopravních proudů, ale také o dlouhodobé proměny spojené s rezidenční mobilitou (prostřednictvím změny bydliště obyvatel) a přesunem některých aktivit v rámci metropolitního regionu (výroba, koncentrace maloobchodu v zázemí měst apod.). Při zkoumání těchto pohybů jsou využívány různé formy dat: migrační data, výsledky dotazníkových šetření, deníkových záznamů apod.

Zatímco důraz na empirické sledování a zaměření se na změny vyvolané různými formami mobility pomáhají k zodpovězení základních otázek CO?, KDE? a KDY?, orientace na intenzivní výzkum provedený v rámci případových studií umožní nalézt odpovědi na otázky PROČ? a JAK? Síla tohoto přístupu spočívá v detailním hodnocení studovaného jevu nebo procesu, které umožní vytvořit komplexní pohled na instituce a aktéry ovlivňující dané území a nalézt mechanismy transformující městské lokality, jež dohromady vytvářejí nový charakter fyzického a sociálního prostředí. Nezbytností je kombinace různých úhlů pohledu na studovanou problematiku: z hlediska různých aktérů (uživatel vs. správce území) i geografických úrovní (dopad procesu na čtvrť nebo celé město). Právě při zpracování případových studií je možné uplatnit žádoucí kombinaci kvantitativních (statistické sledování) a kvalitativních (rozhovory s aktéry) metod výzkumu nebo vlastní zkušenost z místa a znalost území.

Poslední prioritou současného výzkumníka urbánního prostoru by měla být prezentace výsledků jeho práce širšímu publiku a transfer poznatků vědecké komunitě, praktikům správy měst i široké (odborné) veřejnosti. Získané poznatky je možné v současné době předávat rozličnými cestami, které mohou být vhodně přizpůsobeny formou i zvoleným informačním kanálem jejich cílovému uživateli (kromě tradičních vědeckých publikací, článků a knih se uplatňují články v profesních časopisech, webové prezentace, výstavy, brožury apod.).

4.2 SÍDLIŠTĚ V ČESKÉ REPUBLICĚ A JEJICH VÝVOJ

Článek publikovaný v časopise *Urban Studies Housing Estates in the Czech Republic after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation* (Temelová, Novák, Ouředníček,

Puldová 2011) se zabývá otázkou současného i budoucího vývoje českých sídlišť. V transformačním období se jako důsledek změn v příjmech obyvatel, diverzifikace nabídky bydlení a následné selektivní rezidenční mobility mění sociálně-prostorová diferenciací čtvrtí v českých městech a proměnou procházejí také česká sídliště. Hlavní výzkumnou otázkou, kterou řeší předložený článek, je, zda se tyto proměny promítají ve stavu sídlišť v českých městech stejným způsobem, neboť je zjevné, že sídliště v různých městech a jejich částech mají odlišnou výchozí pozici i vyhlídky do budoucna.

Teoretický vstup příspěvku se věnuje charakteristice rizikových procesů probíhajících v postsocialistických sídlištích (sociální degradaci, demografickému stárnutí a chátrání bytového fondu). V empirické části pak nabízíme tři základní vývojové trajektorie sídlišť v různých městech České republiky. Při jejich sestavování je zaměřena pozornost na různé úrovně sledování: pozice sídlištní lokality se mění v závislosti na poloze v rámci České republiky, města nebo dokonce i v rámci jednoho velkého sídliště. Obecně lze říci, že na vývoj dané čtvrti má velký vliv ekonomická situace regionu, ve kterém se město nachází (rozdílná je situace v severních Čechách a v Praze), pozice města v sídelní hierarchii a celková atraktivita města. V transformačním období se v souvislosti s rozšířením (ekonomických) možností obyvatel proměnily jejich rezidenční preference (proces suburbanizace, ale také revitalizace vnitřního města), což vedlo k relativnímu snížení cen bydlení na sídlištích oproti ostatním částem měst. Mění se tedy míra dostupnosti bydlení na sídlištích pro různé sociodemografické skupiny a v některých případech dochází k otevírání tohoto sektoru bydlení skupinám s nižším příjmem. Vedle ekonomických procesů a proměny rezidenčních preferencí hraje v (budoucím) vývoji sídliště významnou roli vliv lokálně specifických podmínek a působení místních institucí, zejména na vnitroměstské úrovni. Různí se totiž přístup místních samospráv k rozsahu a způsobu provedení privatizace bytového fondu, vytváření sociálního bydlení, regeneraci panelových domů i veřejných prostor. Specifickým spouštěcím mechanismem možné sociální a fyzické degradace čtvrti je přestěhování „problémového“ obyvatelstva (Romové, ale i nižší příjmové skupiny, staří lidé) do méně atraktivních částí města, zejména na sídliště. Na druhé straně je nutné si uvědomit, že v České republice žije v panelových sídlištích podstatná část obyvatel a degradace všech sídlišť je proto velmi nepravděpodobná, spíše bude docházet k diferenciaci souboru sídlištních čtvrtí. Hrozba degradace je nejvyšší v případě sídlišť se špatným fyzickým prostředím, obydlených lidmi s nízkým sociálním statutem, se špatnou (dopravní) polohou v rámci města a neatraktivním přírodním prostředím.

První ze tří typů vývojových scénářů představují sídliště s téměř ideálními vyhlídkami na budoucí vývoj, které jsou založeny na socioekonomickém mixu bydlícího obyvatelstva a zlepšujícím se fyzickým prostředím. Studium struktury migračních proudů podle věku a vzdělání ukázalo, že z pražských sídlišť odcházejí obyvatelé středního věku a přicházejí mladí lidé (25-35 let) a zároveň se možná překvapivě migrací zvyšuje podíl vzdělanější složky populace (vysokoškoláci a středoškoláci s maturitou). Příkladem použitým v publikaci je sídliště Jižní Město v Praze, které prochází poměrně silným procesem regenerace.

O něco hůře jsou na tom sídliště, která jsou v současné době na křižovatce mezi regenerací a degradací. Do této skupiny patří většina sídlišť v České republice, dobře to ilustruje příklad sídliště Kročehlav v Kladně. Na sídliště působí dva protichůdné faktory: na jedné straně došlo k ekonomickému propadu v Kladně, nicméně lokalita těží z výhodné polohy a dobré dopravní dostupnosti hlavního města Prahy. Přestože místní populace postupně stárne, je sídliště schopné migrací získávat i mladé lidi. Pro další vývoj lokality je důležité udržení určité úrovně rezidenční stability obyvatel. Je totiž příznačné, že pro mnoho domácností představuje toto místo „pouze“ startovací bydlení, ve kterém zůstávají do okamžiku zlepšení své ekonomické situace, a sídliště tak má reálné předpoklady stát se fluktuální lokalitou se všemi negativy, které z toho plynou.

Poslední skupinou jsou sídliště s koncentrací sociálních problémů a nízkou pravděpodobností zlepšení situace. Patří mezi ně některá sídliště v severních Čechách a na Moravě. Typickým případem je Chanov v Mostu, kde probíhala řízená segregace Romů a problémových obyvatel již za socialismu a postupem času se ekonomicky silnější rodiny z lokality vystěhovaly. V současné době je bytový fond v katastrofálním stavu, většina obyvatel má velmi nízké vzdělání a je zde velmi vysoký podíl nezaměstnaných. To je doprovázeno přítomností sociálně patologických jevů (užívání drog, lichvářství apod.) a celkové sociální klima je charakteristické pasivitou obyvatel a jejich apatií vůči budoucímu vývoji.

V poslední části publikace se poukazuje na nutnost mikrostudií jednotlivých sídlišť, neboť jejich jednotlivé části se mohou od sebe výrazně lišit. Heterogenita uvnitř sídliště je dokumentována na příkladu Kročehlav v Kladně, které vykazují silnou diferenciaci jednotlivých lokalit z hlediska demografických, sociálních a ekonomických charakteristik obyvatelstva i fyzického prostředí.

4.3 PROMĚNA SOCIÁLNÍHO PROSTŘEDÍ V ZÁZEMÍ PRAHY

Problematicke suburbii se věnuje kapitola v editované knize *Sociální geografie Pražského městského regionu* (Ouředníček 2006) s názvem *Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace* (Puldová, Ouředníček 2006). Hlavním cílem příspěvku je popsat a vysvětlit změny sociálního prostředí v zázemí Prahy, které jsou způsobeny procesem rezidenční suburbanizace a především odpovědět na otázky: Jakým způsobem ovlivňuje příchod nových obyvatel život a sociální prostředí obcí v zázemí Prahy? Jak se noví obyvatelé integrují do života obce: dochází k jejich separaci, nebo se do něj zapojují?

V úvodu kapitoly jsou stručně diskutovány koncepty sociálního prostředí a tzv. *community question*, která spočívá ve třech zásadních pohledech na význam a existenci komunity ve společnosti: *community lost, saved a liberated* (více viz kapitola 3.1; Wellman 1979, Wellman, Leighton 1979). Hlavní myšlenka příspěvku vychází z předpokladu, že je obecně ve společnosti nižší podíl kontaktů zakotven v místě bydliště a díky vyšší (každodenní) mobilitě a využívání technických prostředků ke komunikaci (e-mail, internet, telefon) je možné snadno kontakty realizovat mimo něj. Nově příchozí suburbanité se navíc (zvláště

oproti stávajícím obyvatelům vesnic) vyznačují obecně vyšší mírou mobility a jsou zapojeni do širších sociálních sítí mimo místo bydliště. Vyvstává tedy otázka, zda mají tito obyvatelé vůbec zájem, potřebu nebo možnosti zapojit se do lokálních sítí místního společenstva v novém bydlišti. Někteří autoři totiž poukazují právě na negativní vliv suburbanizace na sociální prostředí cílových lokalit (např. Jackson 2002, Sýkora 2003, Hnilička 2005). Na druhé straně je třeba si uvědomit, že příchod nových mladých a sociálně silných obyvatel znamená jednoznačné posílení sociální a omlazení demografické struktury obyvatelstva. Demografická struktura a složení domácností (poukazujeme na přítomnost dětí) tak může přispívat k celkovému oživení obcí (původně starých). Kapitola vychází ze dvou empirických studií: z dotazníkového šetření provedeného mezi 156 starosty obcí v zázemí Prahy a případové studie obce Zeleneč, v níž bylo realizováno dotazníkové šetření mezi novými a starými obyvateli obce.

Šetření provedené mezi starosty suburbánních obcí ukazuje obecně pozitivní postoj starostů k příchodu nových obyvatel, který je zjevný i z nastavení podmínek pro novou výstavbu v územních plánech (jedním z důvodů je snaha o navýšení příjmů do obecního rozpočtu). Sociální prostředí je popisováno prostřednictvím povahy vztahů nových a starých rezidentů, které byly označovány za poměrně dobré a jen v menší míře jako špatné, nebo starostové vypovídali, že žijí nezávisle na sobě. Noví obyvatelé se postupně začleňují do zastupitelstev obcí a participují na veřejném životě. Ukazuje se také, že ve velké části obcí se novousedlíci účastní společenských aktivit (zábavy, pálení čarodějnic) a jejich děti navštěvují místní mateřské nebo základní školy.

Ve výpovědích starostů byly identifikovány dva hlavní integrační mechanismy mezi starými a novými obyvateli: 1. Zapojování nových suburbanitů do běžného života a využívání lokálních služeb. V tomto případě se však jedná o vynucené kontakty a (silné) vztahy nejsou zpravidla udržovány nebo posilovány (v literatuře bývají označovány termínem *limited liability*; Janowitz 1952/1967, Phillips 1996), 2. Účast na volnočasových aktivitách a zejména zapojení jejich dětí do místní komunity (v mateřské a základní škole, při dni dětí apod.). Tento druhý typ vztahů je obecně trvalejší, neboť je založen na sdílených zájmech, zážitcích a preferencích.

Podobně jako v dalších obcích v zázemí Prahy dochází rovněž v Zelenči k výrazné sociální polarizaci obyvatel, která je zřejmá při pohledu na způsob jejich bydlení (architektura, fyzický stav budov, využití zahrady), životní styl i sociodemografickou strukturu obyvatel. Negativní dopady polarizace zmírňuje fakt, že s novými obyvateli přichází také zlepšování technické a sociální infrastruktury³³, dopravní dostupnosti a možností volnočasových aktivit: neobvykle velká část respondentů-starousedlíků uváděla pozitivní hodnocení příchodu nových obyvatel. Vztahy mezi oběma skupinami obyvatel byly označovány nejčastěji za kladné, neutrální nebo nerozvinuté. V souladu se závěry dotazníkového šetření mezi starosty obcí byly jako důležitá místa pro navazování kontaktů mezi starými a novými rezidenty označovány mateřská a základní škola a místa dalších dětských aktivit.

³³ Zeleneč patří mezi jednu z mála obcí, které dobrým plánováním poměrně úspěšně zvládají nárůst dětí v předškolním a školním věku.

Závěrem lze říci, že příspěvek poukázal na omezenou platnost tezí o snižování sociální soudržnosti a participace v nově suburbanizovaných obcích v zázemí Prahy. U nových obyvatel se oslabuje jejich závislost na jádrovém městě tím, že do místa bydliště postupně přesouvají různé každodenní aktivity. Za zvlášť vysokou lze označit míru integrace uvnitř lokalit nové výstavby, která je založena na sdílení podobných charakteristik sociálního a demografického statusu, problémů s výstavbou nebo výchovou dětí i životního stylu.

4.4 SOCIÁLNÍ KAPITÁL A SOCIÁLNÍ KLIMA V JESENICI

Cílem kapitoly s názvem *Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii: případová studie obce Jesenice u Prahy* (Špačková, Ouředníček, Susová 2011), jež je zahrnuta do knihy *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Ouředníček, Temelová 2011), je předložit empirickou studii, která by umožnila hodnotit vliv procesu suburbanizace na cílové obce v zázemí velkých měst, přičemž se soustředíme zejména na různé dimenze sociálního prostředí a sociálního kapitálu. Vycházíme z předpokladu, že suburbia nejsou *a priori* místy s nepříznivým vývojem proměny sociálního prostředí, přestože kritika suburbanizace je v řadě ohledů oprávněná (zhoršení dopravní situace metropolitních regionů, velký tlak na sociální infrastrukturu apod.). Základem empirické části textu je detailní případová studie největšího českého suburbia: obce Jesenice, která se nachází v jižním zázemí Prahy. V posledních 15 letech se počet jejích obyvatel zvýšil téměř čtyřikrát a obec byla velmi výrazně zasažena negativními důsledky v oblasti dopravy, územního plánování a životního prostředí. Podle Burgessova konceptu sociální dezorganizace (Burgess 1925) by právě tady, v místě s nejintenzivnějšími migračními přírůstky, mělo docházet k největším sociálním problémům, což je jeden z hlavních důvodů, proč byla právě tato obec vybrána jako vhodná lokalita pro případovou studii.

V úvodní části textu jsou diskutovány použité teoretické koncepty se snahou o propojení konceptů sociálního prostředí a sociálního kapitálu. Zejména se soustředíme na možnost použití konceptu sociálního kapitálu pro popis sociálního prostředí jednotlivých lokalit. V naší práci se zaměřujeme na hodnocení svazujícího sociálního kapitálu (*bonding social capital*): na vznik a povahu vazeb v rámci suburbia. Při hodnocení mezilidských vztahů v lokalitě považujeme jako alternativu sociálnímu kapitálu využití konceptu sociálního prostředí, zejména sociálního klimatu (Ouředníček 2002, Puldová, Ouředníček 2006). Na klima v lokalitě má výrazný vliv sociální a demografická struktura bydlícího obyvatelstva, jež ovlivňuje události a aktivity, které se zde odehrávají, životní styl obyvatel, ale také sdílené postoje a hodnoty. Rozdíl mezi koncepty spatřujeme ve skutečnosti, že sociální klima vystihuje všeobecné podmínky pro organizaci komunitního života, zatímco sociální kapitál vystihuje spíše potenciál dané komunity. Druhým rozdílem je samotné hodnocení dobrého a špatného sociálního klimatu nebo dobrého a špatného sociálního kapitálu: lokalita může vykazovat známky dobrého sociálního klimatu (vztahy mezi obyvateli můžou být dobré), ale sociální kapitál může být slabý (vzájemná kooperace lidí nemusí vést ke kýženému výsledku).

Pro hodnocení sociálního prostředí v Jesenici byl použit Putnamův index sociálního kapitálu (Putnam 2000), jenž byl mírně upraven na specifické podmínky českých suburbií.

Oproti jiným použitím indexu však nejde v příspěvku o kvantifikaci sociálního kapitálu, ale spíše o analýzu jednotlivých dimenzí v konkrétním čase a místě. Použité dimenze indexu popisují, jakým způsobem je v místě organizovaný každodenní život (existence zájmových občanských sdružení), nakolik se obyvatelé angažují ve věcech veřejných (existence politických občanských sdruženích, účast v komunálních volbách a jiná participace na veřejném životě), neformální sociabilitu (ne/existenci mezilidských vazeb mezi obyvateli) a konečně i sociální důvěru v lokální společnosti. Hlavní výzkumnou metodou bylo dotazníkové šetření doplněné řízenými rozhovory s klíčovými aktéry veřejného života v Jesenici.

Velmi intenzivní příliv nových obyvatel do Jesenice přirozeně způsobil zásadní proměnu lokálního sociálního prostředí. Ukazuje se však, že ani v místě s výraznými problémy vyplývajícími z povahy suburbanizačního procesu nelze hodnotit změnu sociálního prostředí výhradně negativně. Byť došlo k výraznému narušení dosavadního systému sociálních vazeb, nově přistěhovalí v novém bydlišti postupně navazují vztahy s blízkými i vzdálenějšími sousedy. V posledních letech je také zřejmý rozvoj mnoha občanských sdružení, která se zaměřují na podporu zájmové činnosti (zejména organizaci volnočasových aktivit dětí) a rozvoj některých částí obce nebo dosažení určitého cíle ve směřování rozvoje obce. Nová výstavba a zejména její dopady obecně způsobily zvýšený zájem o věci veřejné a způsob vedení obce. Ukazuje se však, že zvyšující se účast ve volbách do obecního zastupitelstva, vznik nových občanských sdružení a jiných forem politické participace je sice možné na jedné straně interpretovat jako posilování sociálního kapitálu, nemusejí však být nutně indikátorem harmonického veřejného života. Z volebních programů i výpovědí aktérů je zřejmé, že tyto změny k vyšší spokojenosti obyvatel s vedením obce a vytvoření společného konsensu o jejím dlouhodobém směřování nevedly.

Obecně lze říci, že výzkum sociálního kapitálu v suburbánních lokalitách je zajímavý především v souvislosti s podstatnou změnou lokálního sociálního prostředí. Proces suburbanizace je často považován za možnou hrozbu pro místní komunitu a její sociální kohezi. Požadavek na určitou míru sociální koheze je však na lokální úrovni diskutabilní. Vysoká míra sociální koheze lokálních společností jednotlivých čtvrtí města totiž může ve svém důsledku vést k přílišné fragmentaci městského regionu (Forrest, Kearns 2001, podobně Musil 2004). Relativně volnější vztahy v místě bydliště tedy podle názoru autorů příspěvku umožňují obyvatelům udržovat aktivní vztahy s lidmi mimo lokalitu, kteří mohou být potenciálně přínosem pro místní komunitu, a dochází tak k posilování kolektivního sociálního kapitálu (Špačková, Ouředníček, Susová 2011).

4.5 REZIDENČNÍ SPOKOJENOST A MOBILITA NOVÝCH OBYVATEL ŘÍČAN

Druhá kapitola z editované knihy *Sociální proměny pražských čtvrtí* (Ouředníček, Temelová 2011) s názvem *Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie Říčany u Prahy* (Kopečná, Špačková 2011) je dalším z příspěvků do diskuse o povaze suburbanizačního procesu v České republice. Přináší zamyšlení nad tím, zda nespokojenost nových obyvatel s různými aspekty života v suburbium (špatná vybavenost

technickou a sociální infrastrukturou, každodenní dojíždění za prací a službami apod.) je natolik závažná, že je nutí uvažovat o změně bydliště a zejména o návratu do jádrových měst. Rezidenční ne/stabilita obyvatel je totiž důležitým indikátorem lokálního sociálního prostředí: vyšší míra fluktuace nebo naopak zakořeněnosti obyvatel značně ovlivňuje fungování místní komunity (Sampson 1988). Problematika je studována na příkladu města Říčany, které patří mezi obce s nejintenzivnější suburbánní výstavbou v České republice a jsou zde zastoupeny různé typy rezidenčních prostředí (bydlení v rodinných i bytových domech). Konkrétním cílem příspěvku je zjistit, jaký je podíl nových obyvatel ve vybraných lokalitách, kteří v krátkodobém horizontu (5-7 let) o změně bydliště uvažují, a nalezení hlavních faktorů, které jejich rozhodnutí přestěhovat se ovlivňují.

V úvodní části kapitoly jsou představeny základní teoretické koncepty rezidenční mobility a stability. Vycházíme z předpokladu, že rezidenční mobilitu podněcuje obvykle nějaká forma nespokojenosti se současným bydlením (vznik nesouladu mezi potřebami domácnosti a podmínkami v jejím současném bydlišti). Stav nespokojenosti bývá vyvolán řadou okolností – tzv. stresorů. Těch je poměrně široké spektrum a řada autorů se zabývala jejich utříděním a vytvořením typologie (Sabagh, Van Arsdol, Butler 1969, Clark, Onaka 1983); v kapitole používáme třídění Clarka a Onaky (1983). Důležité je, že jednotlivé stresory však jen velmi výjimečně působí izolovaně a ve většině případů vede k rozhodnutí o stěhování kombinace různých faktorů. Jako výzkumná metoda bylo zvoleno dotazníkové šetření mezi novými obyvateli Říčan ve vybraných šesti lokalitách lišících se polohou vůči centru města (v kompaktní zástavbě a mimo ni) a zejména typem bydlení (samostatně stojící a řadové rodinné domy, byt v bytovém domě). Doplnkově byly využity nestandardizované řízené rozhovory s obyvateli.

Výsledky šetření ukázaly, že znatelná část nových obyvatel (necelých 30 %) uvažuje v horizontu 5-7 let o přestěhování ze svého současného bydliště. Ve srovnání s jinými výzkumy však toto číslo není neobvyklé (Wattel 1958, Temelová a kol. 2007). Nejméně stabilní domácnosti představují obyvatelé bytových domů³⁴, naopak ke stabilnějším patří domácnosti bydlící v rodinných domech. Poměrně důležitým faktorem ovlivňujícím setrvání domácnosti v místě současného bydliště je vázanost dětí na lokální prostředí. Na druhé straně silnou motivaci pro hledání nového bydlení představuje očekávaná změna ve složení domácnosti (posun v životním cyklu) nebo jejím ekonomickém statusu, v kombinaci s nedostatečnou velikostí domu nebo bytu. V závěru příspěvku je uveden pokus o utřídění potenciálních migrantů z hlediska plánovaného místa nového bydliště. Z něj vyplývá, že bude skutečně docházet k částečnému návratu suburbanitů zpět do měst, nicméně spouštěcím mechanismem je spíše posun v životním cyklu než nespokojenost se suburbánním rezidenčním prostředím.

³⁴ Bytové domy velmi často představují startovací bydlení pro mladé bezdětné páry. Lokality bytových domů mají největší předpoklad stát se flukтуаčním územím.

4.6 SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A ROLE LIDSKÉHO KAPITÁLU V DEPOPULAČNÍCH OBLASTECH

V poslední přiložené publikaci *Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky* (Ouředníček, Špačková, Feřtovaná 2011), jež byla zahrnuta do monotematického čísla Sociologického časopisu s názvem „Nové sociálně-prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života“, je diskutována proměna sociálního prostředí a role lidského kapitálu v obcích posledního typu území: na venkově. Konkrétně se zaměřujeme na jeho specifickou část, a to na dlouhodobě stagnující území venkovského prostoru. Cílem článku je zhodnocení změn v kvalitě života obyvatelstva v oblastech s úbytkem trvale bydlících obyvatel a snižující se dynamikou a aktivitou obyvatelstva a vysvětlit faktory vedoucí k migraci z těchto území.

Teoretický úvod je věnován konceptualizaci kvality života, jež je v příspěvku používána pro hodnocení regionální diferenciace životních podmínek. Dále se však zabýváme pouze těmi dimenzemi, které se bezprostředně vztahují k lokalitě a procházejí v posledních desetiletích výraznými změnami (vybavenost a dostupnost institucí a služeb, charakter sociálního prostředí a rezidenční spokojenost obyvatelstva). Kvalitu života v lokalitě bezesporu ovlivňuje lidský kapitál obyvatel. Pro rozvoj každé obce je velmi důležité, zda jsou v ní přítomni lidé, kteří jsou schopni a ochotni zapojit se do řízení chodu obce a zabezpečovat organizaci dalších aktivit, které jsou pro venkovskou komunitu nezbytné nebo přínosné (to je však v souvislosti s odstěhováním mladých a vzdělaných lidí v depopulačních oblastech velmi problematické). Dalším použitým teoretickým konceptem je opět tzv. *community question* a diskuse uvolnění sociálních vztahů od jejich prostorového ukotvení (Wellman 1979, Wellman, Leighton 1979). S tímto předpokladem pracuje koncept *community liberated*, který je zjevně částečně platný také pro český venkov – souběžně s mizením lokálních institucí dochází k omezení podílu volnočasových aktivit, které jsou spojeny s místem bydliště, jakož i těch aktivit, které jsou tradičně spojeny s venkovským stylem života. Svě opodstatnění ve venkovském prostředí má taktéž využití teorie kreativní třídy (Florida 2003, 2005), která vyzdvihuje význam aktivity a kreativity populace a poukazuje na důležitost lidského kapitálu.

V empirické části článku nejprve vymezujeme depopulační oblasti na základě dlouhodobého vývoje počtu obyvatel. Je rovněž diskutována mobilita obyvatel pojímaná jakožto životní strategie obyvatel venkova. Na jedné straně mohou být překážky života na venkově překonávány každodenní mobilitou za prací, vzděláním a službami. Způsob organizace každodenního života pak závisí na dostupnosti služeb denní potřeby i zaměstnání, jež jsou často lokalizovány v regionálních nebo mikroregionálních centrech. Část obyvatel venkova, která je mobilní (například díky vlastnictví automobilu), se se závislostí a dojížděním vyrovnává lépe, ale existují skupiny obyvatel, pro které je (každodenní) dojíždění problémem. Na straně druhé tak může docházet k nastartování rezidenční mobility (tedy ke stěhování), jež zapříčiňuje vylidňování některých částí českého venkova. Migrace je však poměrně selektivní a zda k ní dojde, závisí na mnoha faktorech (věku, vzdělání, fázi životního cyklu apod.).

K ilustraci vylidňování venkova jsme si vybrali případovou lokalitu severního Pacovska. Jde o specifický typ depopulačního regionu, ve kterém není úbytek počtu obyvatel navázán pouze na ekonomické důvody, resp. nedostatek pracovních příležitostí (vyjádřený nízkou mírou nezaměstnanosti a neekonomickými důvody migrace u vystěhovalých obyvatel). Ze studia trendů celkového populačního vývoje území v období 1971-2008 a hlubší analýzy migrace v letech 1992-2007 vyplývá, že kromě samotného úbytku obyvatel dochází také k systematickému oslabování vzdělanostní struktury obyvatelstva regionu.

Konkrétní dopady depopulace pro obec a hlavní mechanismy, které další úbytek obyvatel způsobují, byly sledovány v rámci terénního průzkumu v obci Klidná³⁵. Obecně zde vylidňování způsobuje mizení sociálních institucí a odchod lokálních elit vedoucí ke snižování občanské participace.

Oslovení obyvatelé obce i hlavní aktéři identifikovali 4 hlavní okruhy problémů, jež jsou spojeny s vývojem obce v posledních 20-25 letech: zhoršující se dopravní obslužnost veřejnou dopravou a vybavenost obce občanskou infrastrukturou, problematická dostupnost práce v regionu a upadající společenský život v obci. Důsledky depopulace jsou navíc vzájemně propojené a vzájemně se posilující: problémy představují jakýsi pohyb v kruhu. Odliv obyvatelstva má za následek nedostatečnou poptávku po službách (snižuje se počet potenciálních zákazníků) v místě a výrazné snížení úrovně lidského kapitálu, což vede k tomu, že z lokality mizí měkké i kamenné instituce (školy, služby, hospoda, ale i spolky). Výsledně se v místě kvůli nedostatečné nabídce služeb, zábavy, způsobů trávení volného času a dalších aktivit ztlačuje kvalita života a obecná aktivita místního komunitního (společenského a kulturního) života, což vede ještě k dalšímu odlivu obyvatel.

V závěru článku je zahrnuta úvaha, ve které se autoři zamýšlejí nad řešením problémů, které jsou spojeny s vylidňováním některých venkovských oblastí. Je zřejmé, že rozsáhlý proces depopulace, který probíhá již mnoho desítek let, není možné zvrátit a je spíše nutné nalézt řešení, které povede ke zmírnění jeho negativních dopadů. Domníváme se, že řešení problému může spočívat v aktivizaci endogenního lidského potenciálu místních společenství: v podpoře aktivních lidí, kteří převezmou iniciativu a budou území rozvíjet, a podpoře aktivit na lokální úrovni (nejen rozvojových, ale rovněž např. společenských). „Nové“ lokální elity by se mohly etablovat jednak z řad stávajících obyvatel, ale také z nově příchozích (chalupáři, amenitní migranti). K podobnému oživení lokálního společenského života a rozvoje obce dochází díky příchodu mladých a aktivních lidí v současnosti v mnoha suburbánních lokalitách (Puldová, Ouředníček 2006, Vobecká, Kostelecký 2007, Špačková, Ouředníček, Susová 2011, Špačková, Ouředníček 2011).

³⁵ Jméno obce bylo z důvodu ochrany osobních informací ve výzkumu pozměněno.

5. SHRUTÍ: SOCIÁLNÍ PROSTŘEDÍ A LOKÁLNÍ KOMUNITY V ČESKÉ REPUBLICĚ

Přestože se většina představených teoretických konceptů věnuje proměně společenských vztahů v městských lokalitách nebo urbanizované společnosti (Fischer 1975, Wellman, 1979, Wellman Leighton 1979, Florida 2003, 2005 a další) a berou venkovský prostor „pouze“ jako jakési neměnné referenční území, ke kterému se probíhající změny vztahují, postupný proces oprošťování sociálních vazeb od jejich prostorové determinace probíhal ve venkovském prostředí. Lokální sociální systémy na venkově se v souvislosti s postupující urbanizací a industrializací postupně otevírají a venkované navazují kontakty se širším okolím (jejich vazby již nejsou výlučně vázány na místo bydliště). Jde o vazby (byť nepravidelné) s těmi, kteří odešli za prací do města a zprostředkovaně svými kontakty rozšiřují povědomí o městském životním stylu a způsobu chování na venkov. Rozvoj dopravních technologií také umožňuje v daleko větší míře cesty z malých sídel do měst za službami nebo kulturou. Pravděpodobně nejdůležitějším faktorem je ale proměna dělby práce ve společnosti a přechod pracujících obyvatel venkova ze zemědělských profesí do pracovních příležitostí v průmyslu a službách, jež jsou koncentrovány v centrech osídlení (městech), kam každý den dojíždějí.

Jelikož došlo k takové proměně sociálních vazeb i na venkově, domnívám se, že je možné zmíněné teoretické koncepty aplikovat i v podmínkách venkovské části společnosti³⁶. Při hodnocení lokalizace mezilidských vazeb v sousedství je proto možné použít určité zjednodušení a pojednávat o všech typech sledovaných území (o městě, suburbium i venkově) v České republice, přestože je jasné, že každé má svá specifika.

Jak již bylo naznačeno, i v českém prostředí dochází k proměně důležitosti místa bydliště z hlediska lokalizace sociálních vazeb. Postupem času dochází k oprošťování od jejich prostorové determinace a slábnutí sociální soudržnosti uvnitř lokálních komunit, a to ve všech částech sídelního systému (Wellman 1979, Wellman Leighton 1979). Díky zvýšené možnosti každodenní mobility a snadné komunikaci s ostatními (e-mailem, telefonem) mohou být lidé bezesporu v současnosti zapojeni do mnoha sociálních sítí. Jedna z těchto sítí je nicméně téměř vždy lokalizována v sousedství, tedy místě bydliště. Autorka předpokládá, že minimální zapojení do lokálního sociálního systému existuje téměř vždy: lidé navazují alespoň slabé vazby s nejbližšími sousedy (potkávají je a zdraví se na společné chodbě nebo ulici), poštovním doručovatelem nebo prodávčem v místním obchodě.

K mizení primárních vazeb z místa bydliště nedochází stejným způsobem v případě všech typů území, ani u všech sociálních a demografických skupin obyvatelstva. Intenzita vazeb v rámci lokální komunity se pak může lišit v různých geografických kontextech. Sociální

³⁶ Ostatně Gans (2009b) pobízí k výzkumu typicky městských témat v jiných místech sídelního systému a navrhuje přesunout zájem výzkumníků od čisté sociologie města k sociologii sídel (*sociology of settlements*).

prostředí je tak výsledkem působení řady faktorů, které mají vliv na míru významnosti prostoru/místa bydliště pro jednotlivé obyvatele různých lokalit.

Sociální prostředí *městských lokalit* představuje velmi heterogenní soubor. Město totiž tvoří mozaiky sociálních světů a různých typů fyzického prostředí, která zahrnuje centrální části města, tradiční vilové čtvrti z období první republiky, dělnické čtvrti pavlačových domů, sídliště nebo lokality nové bytové výstavby³⁷. Jak ukazují výsledky terénních šetření, které byly provedeny v období socialismu (Musil 1967, 1985, 2002, Matějů 1977) i v nedávné době (Puldová a kol. 2008, Puldová, Zelendová 2009, Špaček 2011), lokální komunitní vazby mají v životě městských obyvatel stále svůj význam a v sousedství je tak možné nalézt příbuzenské a přátelské vztahy, vzájemnou výpomoc obyvatel i formalizované struktury lokálních společností (podobně také Wellman 1996). Vlastnosti sociálního prostředí a zapojení do lokální komunity se však mezi různými typy sousedství liší: například obecně vyšší počet lokálních kontaktů uvádějí obyvatelé rezidenčně stabilních lokalit, jako jsou například vilové čtvrti (Musil 2002, Puldová a kol. 2008, Špaček 2011).

Suburbánní lokality představují velmi specifickou část českého sídelního systému. Z hlediska sociálního prostředí a způsobu života obyvatel tvoří přechodnou kategorii. Její obyvatelé pocházející většinou z jádrové oblasti metropolitního regionu mají řadu rysů ryze městského způsobu života. Ukazuje se však, že poloha bydliště za hranicí kompaktního města ovlivňuje organizaci jejich každodenních aktivit a suburbia vykazují prvky „venkovského“ společenského života (podobně Ullrich 1938, Cloke 2000).

Jde o území, ve kterém je velmi vysoká dynamika změn a ve kterém se setkávají dva sociální světy. Kvůli povaze urbanizačních procesů i předlistopadové sídelní politice vykazovalo zázemí velkých měst obecně nižší úroveň socioekonomického statusu obyvatel a vyšší průměrný věk. Naproti tomu mezi novými rezidenty převažují mladé rodiny s dětmi (Ouředníček 2003, Puldová, Ouředníček 2011). Noví rezidenti se navíc liší životním stylem a přístupem k využívání moderních komunikačních technologií. Jsou tedy schopni být zapojeni do jiných než lokálních sociálních sítí a udržovat snadno sociální vazby mimo místo bydliště (Puldová, Ouředníček 2006). Nicméně hlavní rozdíl spatřujeme v kvalitě jejich sociálních sítí, které mohou být zdrojem užitečných kontaktů (Špačková, Ouředníček 2011). Hrozbu vzniku sociálních problémů vyvolaných vysokými migračními přírůstky předpokládá Burgessův (1925) koncept sociální dezorganizace (Špačková, Ouředníček, Susová 2011). Možná pak trochu v rozporu s očekáváním, založeným mj. na studiu americké kritiky suburbanizace a jejího vlivu na oslabování sociálního kapitálu v lokalitě i celé společnosti (např. Putnam 2000, Salamon 2003a, 2003b), zjišťujeme, že jsou v suburbiích poměrně intenzivně rozvinuté sociální vazby mezi sousedy, i když se samozřejmě jednotlivá sídla intenzitou mezi sebou odlišují (Puldová 2006, Galčanová, Vacková 2008). Nejtěsnější vazby je možné pozorovat v okřscích nové výstavby, noví obyvatelé navazují v řadě lokalit poměrně čilé kontakty se svými sousedy (Špačková,

³⁷ Sledování povahy komunitních vazeb je ztíženo problematickým vymezením území, v nichž by měly být sledovány, neboť jen ve velmi málo městských lokalitách se sociální sítě vazeb mezi sousedy vyznačují uzavřeností a jasnou ohraničitelností. Částečně bychom se s tímto metodologickým problémem potýkali i v případě venkovského území.

Ouředníček 2011; podobně o navazování vztahů v nově vybudovaných amerických suburbiích píše Gans 1967 nebo Porteous 1977). V podstatné části obcí se nízký zájem o zapojení nově příchozích do života lokálních společenství, vyjádřený sociabilitou obyvatel nebo politickou participací a občanskou angažovaností, nepotvrzuje (Ouředníček 2003, Puldová 2006, Puldová, Ouředníček 2006, Vobecká, Kostelecký 2007, Špačková, Ouředníček, Susová 2011, Špačková, Ouředníček 2011 a další).

K oslabování lokálních komunitních vazeb dochází i ve *venkovském prostoru*. Řada aktivit, které se dříve tradičně odehrávaly na vesnici (práce, volnočasové aktivity), je dnes uskutečňována na jiných místech (Ouředníček, Špačková, Feřtová 2011). Přesto se domnívám, že lokální komunita je ve venkovských sídlech stále poměrně silná, byť je samozřejmě i soubor venkovských obcí významně diferencován (odlišné sociální prostředí panuje v dosídlených částech Sudet a v tradičně stabilní vesnici na Hané). Rovněž podle Illnera (2011) lze venkovská sídla považovat za komunity v sociologickém významu (vykazují vyšší účast v komunálních volbách, vysokou lokální identitu, vysoký stupeň personalizace formálních vztahů apod.). Ze zkušeností z terénního šetření vyplývá, že primární vazby (příbuzenské, přátelské, sousedské) zaručující podporu v každodenním životě jsou na venkově poměrně četné. Přesto dochází v některých sídlech k institucionalizaci pomoci, kterou pak zajišťuje obec nebo další subjekty (např. pomoc seniorům, Herová 2004, Bednářová a kol. 2009, Ouředníček, Špačková, Feřtová 2011, Temelová a kol. 2011).

Předložená dizertační práce se věnovala problematice sociálního prostředí a lokálních komunit v různých typech geografického prostředí – ve městě, suburbium a na venkově. V teoretickém vstupu byl nastíněn vývoj diskuse měnící se role prostoru v organizaci sociálních vztahů ve společnosti a existence komunitních vazeb na lokální úrovni. Přestože se komunita v současné době nemusí nutně překrývat se sousedstvím, ze studia literatury i empirických studií je zřejmé, že prostor stále hraje v organizaci mezilidských vztahů roli a v lokalitách je určité množství komunitních vazeb možné nalézt. Diskutována byla rovněž výrazná diference charakteru sociálního prostředí v různých geografických kontextech a jeho ovlivnění řadou faktorů. Empirická část práce, která byla složena z článků v časopisech a kapitol v knihách, se věnovala různým aspektům studia sociálního prostředí a lokálních komunitních vazeb v různých částech České republiky s hlavním zřetelem na suburbánní lokality.

Vzhledem k omezenému rozsahu dizertační práce tvoří uvedená teorie i empirické příspěvky střípky do mozaiky zkoumání této problematiky. Sociální prostředí je totiž velmi širokým a komplexním tématem, které pokrývá řadu dílčích výzkumných úkolů naskýtajících se pro studium lokalit v České republice: proměna demografické, sociální a ekonomické struktury obyvatel měst, čtvrtí a obcí; každodenní život a životní styl obyvatel různých typů lokalit; význam místa bydliště pro různé skupiny obyvatel a v různých geografických kontextech; změna sociálního klimatu a proměna lokálních společenských vazeb v územních společenstvích jako důsledek (prostorových) procesů, jako je například suburbanizace, dlouhodobá depopulace, amenitní migrace nebo gentrifikace; vliv sociálního a lidského kapitálu pro rozvoj lokalit; rezidenční mobilita

různých sociodemografických skupin, rezidenční stabilita lokalit a jejich vliv na sociální prostředí; vliv geografického kontextu na charakter uspořádání sociálních vazeb a mnoho dalších. Dizertační práce by proto měla být spíše brána jako určitý první náhled na toto výzkumné téma, na které by měl navázat další detailnější výzkum stavu, mechanismů a procesů proměňujících sociální prostředí lokalit. V následujících pracích se nabízí rozvíjet teoretické zarámování zkoumaných procesů a jevů, ale také jejich empirickou ilustraci v lokalitách, které procházejí změnou. Jelikož se jedná o téma na rozhraní vědních oborů sociální geografie a sociologie, zvláště žádoucí by bylo interdisciplinární zaměření dalšího výzkumu.

LITERATURA

- ANDERSON, N. (1998): *On Hobos and Homelessness*. University of Chicago Press, Chicago, 301 s.
- BEDNÁŘOVÁ, H., ČEJKOVÁ, E., FRÁNĚ, L., JANOUŠEK, Z., JEDLIČKOVÁ, T., VEČEŘA, P., VINTEROVÁ, J. (2009): *Křimov. Případová studie periferní obce*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 20 s.
- BEGGS, J. J., HAINES, V. A., HURLBERT J. S. (1996): *Revisiting the Rural-Urban Contrast: Personal Networks in Nonmetropolitan and Metropolitan Settings*. *Rural Sociology*, 61, č. 2, s. 306-325.
- BÉHAR, D. (2001): *Plaidoyer pour une mixité sociale revisitée: entrée incantation, dénonciation et renoncement*. *Fondations*, č. 13, s. 1-9.
- BELL, C., NEWBY, H. (1974): *Introduction*. In: Bell, C., Newby, H. (eds.): *The Sociology of Community. A selection of Readings*. William Clowes & Sons, London, s. XLII-LII.
- BELL, W. (1958): *Social Choice, Life Styles and Suburban Residence*. In: Dobriner, W. M. (ed.): *The Suburban Community*. G. P. Putnam's Sons, New York, s. 225-247.
- BERNARD, J. (2006): *Sociální integrace přistěhovalců z velkoměsta na vesnici v České republice a v Rakousku*. *Sociologický časopis*, 42, č. 4, s. 741-760.
- BLACKSHAW, T. (2010): *Key Concepts in Community Studies*. Sage, Los Angeles, 220 s.
- BRIDGE, G. (2002): *The Neighbourhood and Social Networks*. CNR Paper 4, 32 s. Dostupné na <http://www.bristol.ac.uk/sps/cnrpapersword/cnr4pap.pdf>
- BRINT, S. (2001): *Gemeinschaft Revisited: A Critique and Reconstruction of the Community Concept*. *Sociological Theory*, 19, č. 1, s. 1-23.
- BULMER, M. (1984): *The Chicago School of Sociology: Institutionalization, diversity, and the rise of sociological research*. University of Chicago Press, Chicago, 285 s.
- BURGESS, E. W. (1925): *The Growth of the City: an Introduction to a Research Project*. In: Park, R. E., Burgess, E. W. (eds): *The City*. The University of Chicago Press, Chicago, s. 47-62.
- BURT, R. S. (2004): *Structural holes and good ideas*. *American Journal of Sociology*, 110, č. 2, s. 349-399.
- BUTTNER, A. (1969): *Social Space in Interdisciplinary Perspective*. *Geographical Review*, 59, č. 3, s. 417-426.
- CAMPBELL, K. E., LEE, B. A. (1990): *Gender Differences in Urban Neighboring*. *The Sociological Quarterly*, 31, č. 4, s. 495-512.
- CASTELLS, M. (1996): *The information age: economy, society and culture. The rise of the network society*. Blackwell, Malden, 556 s.
- CHAPIN, F. S., KAISER E. J. (1979): *Urban Land Use Planning*. University of Illinois Press, Urbana, Chicago, London, 656 s.
- CHOMBART DE LAUWE, P. H. (1952): *Paris. Tome Premier. L'espace social dan sune grande cité*. Presses universitaires de France, Paris, 262 s.

- CLARK, W. A. V., ONAKA, J. L. (1983): Life Cycle and Housing Adjustment as Explanations of Residential Mobility. *Urban Studies*, 20, č. 1, s. 47–57.
- CLOKE, P. (2000): Rural-urban Continuum. In: Johnston, R. J., Gregory D., Pratt, G., Watts, M. (eds.): *The Dictionary of Human Geography*, Blackwell, Oxford, s. 721-722.
- COLBY, C. (1933): Centrifugal and Centripetal Forces in Urban Geography. *Annals of the Association of American Geographers*, 23, č. 1, s. 1-20.
- COLEMAN, J. S. (1988): Social Capital in the Creation of Human Capital. *The American Journal of Sociology*, 94, Supplement, s. S95–S120.
- ČERMÁK, Z., HAMPL, M., MÜLLER, J. (2009): Současné tendence vývoje obyvatelstva metropolitních areálů v Česku: dochází k významnému obratu? *Geografie*, 114, č. 1, s. 37-51.
- DANĚK, P. (2007): Ve Stínadlech zatím klid: problémy místní správy v suburbánní lokalitě (Case study Kuřim – Díly za sv. Janem). In: Kraft, S., Mičková, K., Rypl, J., Švec, P., Vančura, M.: *Česká geografie v evropském prostoru - sborník příspěvků z XXI. sjezdu České geografické společnosti*. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, České Budějovice, s. 539-541.
- DAVIES, W., HERBERT, T. (1993): *Communities Within Cities. An Urban Social Geography*. Belhaven Press, Londýn, 196 s.
- DAY, G. (2006): *Community and Everyday Life*. Routledge, London, 275 s.
- DOLEŽALOVÁ, G., OUŘEDNÍČEK, M (2006): Životní styl obyvatel v suburbánní zóně Prahy. In: Ouředníček, M (ed.): *Sociální geografie Prahy*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje. Praha, s. 143-159.
- DRISKELL, R. B., LYON, L. (2002): Are Virtual Communities True Communities? Examining the Environments and Elements of Community. *City & Community*, 1, č. 4, s. 376-390.
- DURKHEIM, É. (1893/2004): *Společenská dělba práce*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Praha, 375 s.
- ELLEN, I. G., TURNER, M. A. (1997): Does Neighborhood Matter? Assessing Recent Evidence. *Housing Policy Debate*, 8, č. 4, s. 833-866.
- ETZIONI, A. (2006): Community. In: Turner, B. S. (ed.): *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 83.
- FERENČUHOVÁ, S., HLEDÍKOVÁ, M., GALČANOVÁ, L., VACKOVÁ, B. eds. (2009): *Město: Proměnlivá ne/samozřejmost*. Pavel Mervart/Masarykova universita, Brno, 252 s.
- FISCHER, C. S. (1975): Toward a Subcultural Theory of Urbanism. *American Journal of Sociology*, 80, č. 6, s. 1319-1341.
- FISCHER, C. S. (1978): *The Urban Experience*. Harcourt Brace Jovanovich, New York, 309 s.
- FISCHER, C. S. (1982): *To Dwell Among Friends. Personal Networks in Town and City*. University of Chicago Press, Chicago, 451 s.
- FLORIDA, R. (2003): Cities and the Creative Class. *City & Community*, 2, č. 1, s. 3-19.
- FLORIDA, R. (2005): *Cities and the Creative Class*. Routledge, New York, 198 s.

FORREST, R., KEARNS, A. (2001): Social Cohesion, Social Capital and the Neighborhood. *Urban Studies*, 38, č. 12, s. 2125-2143.

FRANKENBERG, R. (1966): *Communities in Britain. Social Life in Town and Country*. Pergamon, London, 313 s.

GALČANOVÁ, L., VACKOVÁ, B. (2008): *Rezidenční suburbanizace v postkomunistické České republice, její kořeny, tradice a současnost*. IVRIS Papers 08/02. Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, Brno, 23 s.

GALLA, K. (1939): *Dolní Roveň. Sociologický obraz české vesnice*. Spolek péče o blaho venkova, Praha.

GALSTER, G. (2002): Trans-Atlantic Perspectives on Opportunity, Deprivation and the Housing Nexus. *Housing Studies*, 17, č. 1, s. 5-10.

GANS, H. J. (1961/1968): *Planning and Social Life: Friendship and Neighbor Relations in Suburban Communities*. In: Gans, H. J. (ed.): *People and Plans. Essays on Urban Problems and Solutions*, Basic Books, New York, s. 152-165.

GANS, H. J. (1962): *Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans*. The Free Press, New York, 367 s.

GANS, H. J. (1967): *The Levittowners. Ways of Life and Politics in a New Suburban Community*. Allen Lane Penguin Press, London, 474 s.

GANS, H. J. (1968): *Urbanism and Suburbanism as Ways of Life*. In: Pahl, R. E. (ed.): *Readings in Urban Sociology*, Pergamon Press, Oxford, s. 95-118.

GANS, H. J. (2002): The Sociology of Space: A Use-Centered View. *City & Community*, 1, č. 4, s. 329-339.

GANS, H. J. (2009a): Working in Six Research Areas: A Multi-Field Sociological Career. *Annual Review of Sociology*, 35, č. 1, s. 1-19.

GANS, H. K. (2009b): Some Problems of and Futures for Urban Sociology: Toward a Sociology of Settlements. *City & Community*, 8, č. 3, s. 211-219.

GEHL, J. (2000): *Život mezi budovami. Užívání veřejných prostranství*. Nadace Partnerství, Brno, 202 s.

GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. Polity, Cambridge, 402 s.

GOLLEDGE, G., STIMSON, R. J. (1997): *Spatial Behavior: A Geographic Perspective*. The Guilford Press, New York, London, 620 s.

GOTTDIENER, M., HUTCHINSON, R. (2006): *The New Urban Sociology*. Westview Press, Boulder, 409 s.

GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, č. 6, s. 1360-1380.

GRANOVETTER, M. (1983): The Strength of Weak Ties: A Network Theory Revisited. *Sociological Theory*, 1, č. 3, s. 201-233.

GREER, S. (1965): *The Emerging City: Myth and Reality*. Free Press, New York, 231 s.

- GUEST, A. M. (2000): The Mediate Community: The Nature of Local and Extralocal Ties Within the Metropolis. *Urban Affairs Review*, 35, č. 5, s. 603–627.
- GUEST, A. M., COVER, J., KUBRIN, C., MATSUEDA, R. (2006): Neighborhood Context and Neighboring Ties. *City & Community*, 5, č. 4, s. 363-285.
- GUEST, A. M., WIERZBICKI, S. K. (1999): Social Ties at the Neighborhood Level: Two Decades of GSS Evidence. *Urban Affairs Review*, 35, č.1, s. 92-111.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha, 394 s.
- HAMPL, M. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. *DemoArt*, Praha, 328 s.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice. *Sociologický časopis*, 43, č. 5, 889-910.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÜHNL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. Univerzita Karlova, Praha, 255 s.
- HAMPTON, K. WELLMAN, B. (2003): Neighboring in Netville: How the Internet Supports Community and Social Capital in a Wired Suburb. *City & Community*, 2, č. 4, s. 277–311.
- HÁNA, D., MACEŠKOVÁ, M. (2010): Poslanecké dotace v kontextu implikací pro regionální rozvoj. *Ekonomie a management*, XIII., č. 3, s. 16-24.
- HÄGERSTRAND, T. (1970): What about People in Regional Science? *Papers in Regional Science*, 24, č. 1, s. 6-21.
- HARVEY, D. (1989): *The Condition of Postmodernity*. Blackwell, Cambridge, 378 s.
- HARWOOD, P., MACINTOSH, W. (2002): Virtual Distance and America's Changing Sense of Community. Paper presented at Prospects for E-Democracy Conference, Institute for the Study of Information Technology and Society (InSITEs), Carnegie Mellon University, Pittsburgh, September 20-22, 2002. Dostupné na www.bsos.umd.edu/gvpt/apworkshop/harwood-mcintosh.pdf
- HENNIG, M. (2007). Re-evaluating the Community Question from a German perspective. *Social Networks*, 29, č. 3, s. 375-390.
- HERBERT, D. T., THOMAS, C. J. (1992): *Cities in Space. City as Place*. David Fulton Publishers, London, 340 s.
- HEROVÁ, I. (2005): Služby pro seniory v místě bydliště. In: Majerová, V. (ed.): *Český venkov 2004. Život mladých a starých lidí*. Česká zemědělská univerzita, Praha, s. 116-124.
- HILLERY, G. A. (1955): Definitions of Community: Areas of Agreement. *Rural Sociology*, 20, č. 2, s. 111-123.
- HIPP, J., PERRIN, A. (2009): The Simultaneous Effect of Social Distance and Physical Distance on the Formation of Neighbourhood Ties. *City & Community*, 8, č. 1, s. 5–25.
- HNILIČKA, P. (2005): *Sídelní kaše. Otázky k suburbánní výstavbě kolonií rodinných domků*. Era, Praha, 131 s.
- HOWARD, E. (1898/2000): Author's Introduction. *The Town-Country Magnet*. In: LeGates, R. T., Stout, F. (eds.): *The City Reader*, Routledge, London, s. 321-329.

- CHARVÁT, F., VEČERNÍK, J. (1977): Dynamika a reprodukce sociálně třídní struktury Prahy. Sociologický časopis, 13, č. 1, s. 13-27.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diference percepcie venkova představiteli venkovských obcí v Česku. Geografie, 116, č. 1, s. 23-45.
- ILLNER, M. (2011): „Měkké“ faktory – aneb co také rozhoduje o integraci a rezidenční stabilitě současné české společnosti. Příspěvek na konferenci Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života, Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, Praha, 10. 2. 2011.
- JACKSON, J. (2002): Urban sprawl. Urbanismus a územní rozvoj 5, č. 6, s. 21-28.
- JACOBS, J. (1961/1975): Smrt a život amerických velkoměst. Odeon, Praha, 281 s.
- JANÁK, D. (2006): Inocenc Arnošt Bláha a počátky sociologie města u nás. Sociální studia, 6, č. 2, s. 11-34.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. Geografie, 106, č. 1, s. 26-35.
- JANOWITZ, M. (1952/1967): The Community Press in an Urban Setting. The Social Elements of Urbanism. University of Chicago Press, Chicago, 275 s.
- JOHNSTON, J. (2000a): Community. In: Johnston, R. J., Gregory D., Pratt, G., Watts, M. (eds.): The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Oxford, s. 101-102.
- JOHNSTON, R. (2000b): Neighbourhood effect. In: Johnston, R. J., Gregory D., Pratt, G., Watts, M. (eds.): The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Oxford, s. 540-541.
- JOHNSTON, R. (2000c): Social space. In: Johnston, R. J., Gregory D., Pratt, G., Watts, M. (eds.): The Dictionary of Human Geography, Blackwell, Oxford, s. 762-763.
- KASARDA, J. D., JANOWITZ, M. (1974): Community Attachment in Mass Society. American Sociological Review, 39, č. 3, s. 328-339.
- KEARNEY, A. R. (2006): Residential Development Patterns And Neighborhood Satisfaction. Impacts of Density and Nearby Nature. Environment And Behavior. 38, č. 1, s. 112-139.
- KEARNS, A., PARKINSON, M. (2001): The Significance of Neighbourhood. Urban Studies, 38, č. 12, s. 2103-2110.
- KITCHIN, R. (1998): Cyberspace: the world in the wires. John Wiley, Chichester, New York, 228 s.
- KNOX, P., PINCH, S. (2000): Urban Social Geography. An Introduction. Prentice-Hall, Harlow, 479 s.
- KOPEČNÁ, M., ŠPAČKOVÁ, P. (2011): Rezidenční stabilita obyvatel pražského zázemí: případová studie obce Říčany u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, v tisku.
- KOSTELECKÝ, T., ČERMÁK, D. (2004): Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour. Sociologické studie, č. 04:3, Sociologický ústav AV ČR, Praha.

- KOSTELECKÝ, T. (2005): Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns". Sociologické studie, č. 05:2, Sociologický ústav AV ČR, Praha.
- KOTUS, J., HŁAWKA, B. (2010): Urban neighbourhood communities organised on-line – A new form of self-organisation in the Polish city? *Cities*, 27, č. 4, s. 204-214.
- KRÁL, J. (1946): Zeměpisný průvodce Velkou Prahou a její kulturní oblasti. Melantrich, Praha, 309 s.
- KRAUT, R., PATTERSON, M., LUNDMARK, V., KIESLER, S., MUKOPHADHYAY, T. AND SCHERLIS, W. (1998): Internet paradox: A social technology that reduces social involvement and psychological well-being? *American Psychologist*, 53, č. 9, s. 1017-1031.
- KUČERA, P. (2006): Kyberprostor: Nová dimenze geografie. Psytrance a informační síť. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 89 s.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Changes in the rural elementary schools network in Czechia during the second half of the 20th century and its possible impact on rural areas. *European Countryside*, 1, č. 3, s. 125-140.
- KUSENBACH, M. (2008): A Hierarchy of Urban Communities: Observations on the Nested Character of Place. *City & Community*, 7, č. 3, s. 225-249.
- LASH, S., URRY, J. (1994): *Economies of Signs and Space*. Sage, London, 360 s.
- LEWIS, O. (1952): Urbanization without Breakdown: A Case Study. *The Scientific Monthly*, 75, č. 1, s. 31-41.
- LIN, N. (1999): Building a Network Theory of Social Capital. *Connections*, 22, č. 1, s. 28-51.
- LUPI, T., MUSTERD, S. (2006): The Suburban „Community Question“. *Urban Studies*, 43, č. 4, s. 801-817.
- LYON, L. (1999): *The Community in Urban Society*. Waveland Press, Long Grove, 276 s.
- MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M. (2008): Dopad suburbanizace na daňové příjmy obcí. *Obec a finance*, 13, č. 1, s. 28-29.
- MAJEROVÁ, V. (2005): *Český venkov 2004. Život mladých a starých lidí*. Česká zemědělská univerzita, Praha, 174 s.
- MANZA, J. (2006): Social Capital. In: Turner, B. S. (ed.): *The Cambridge Dictionary of Sociology*. Cambridge University Press, Cambridge, s. 557-559.
- MATĚJŮ, M. (1977): Sociální kontakty obyvatel Prahy. *Sociologický časopis*, 13, č. 1, s. 116-121.
- MATĚJŮ, P., MUSIL, J. (1981): Společnost-prostor-jedinec. Pokus o konceptualizaci problému územní diferenciaci sociálně ekonomické struktury se zvláštním zřetelem na životní podmínky. *Sociologický časopis* 17, č. 4, str. 347-365.
- MATĚJŮ, P., VITÁSKOVÁ, A. (2006): Interpersonal Trust and Mutually Beneficial Exchange: Measuring Social Capital for Comparative Analyses. *Sociologický časopis*, 42, č. 3, s. 493-516.

- MCKENZIE, R. D. (1925): The Ecological Approach to the Study of the Human Community. In: Park, R. E., Burgess, E. W. (eds.): The City. The University of Chicago Press, Chicago, s. 63-79.
- MESCH, G. S., LEVANON, Y. (2003): Community Networking and Locally-Based Social Ties in Two Suburban Localities. *City & Community*, 2, č. 4, s. 335-351.
- MOK, D., WELLMAN, B., CARRASCO, J. (2010): Does Distance Matter in the Age of the Internet? *Urban Studies*, 47, č. 13, s. 2747-2783.
- MOLLENHORST, G., VÖLKER, B., SCHUTJENS, V. (2009): Neighbour Relations in the Netherlands – A Decade of Evidence. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100, č. 4, s. 549-558.
- MORAVANSKÁ, K. (2009): Koncept spoločenstva v sociológii alebo spoločenstvo stále živé? *Sociológia*, 41, č. 4, s. 380-396.
- MOSCHELESOVÁ, J. (1937): The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography. *Geographical Review*, 27, č. 3, s. 414-429.
- MURDYCH, Z. (1980): Mapa hustoty pěší dopravy v centru města. *Sborník ČSGS*, 85, č. 3, s. 414-429.
- MUSIL, J. (1967): Sociologie soudobého města. Svoboda, Praha, 320 s.
- MUSIL, J. (1971): Sociologie bydlení. Svoboda, Praha, 303 s.
- MUSIL, J. (1977a): Urbanizace v socialistických zemích. Svoboda, Praha, 360 s.
- MUSIL, J. (1977b): Demografická struktura a vývoj Prahy. *Sociologický časopis*, 13, č. 1, s. 28-38.
- MUSIL, J. (1985): Lidé a sídliště. Svoboda, Praha, 333 s.
- MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J. (eds.): Zrod velkoměsta. Urbanizace českých zemí a Evropa. Paseka, Praha, s. 237-297.
- MUSIL, J. (2004): Současná pojetí sociální soudržnosti a Česká republika. In: Musil, J. a kol.: Pojetí sociální soudržnosti v současné sociologii a politologii. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES, Praha, s. 7-16.
- MUSIL, J. (2009): Školy a knihovny jako komunitní centra v periferních územích. Zpráva ke strategické inovaci. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES, Praha. Dostupné na www.ceses.cz
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis*, 44, č. 2, s. 321-348.
- NIE, N. H., HILLYGUS, D. S. (2002): The Impact of Internet Use on Sociability: Time-Diary Findings. *IT & Society*, 1, č. 1, s. 1-20.
- NISBET, R. A. (1953/1971): The Quest for Community. Oxford University Press, New York, 303 s.
- OLIVER, E. (1999): The Effects of Metropolitan Economic Segregation on Local Civic Participation. *American Journal of Political Science*, 43, č. 1, s. 186-212.
- OUŘEDNÍČEK, M. (2001): Nová sociálně prostorová struktura v zázemí Prahy. In: Létal, A., Szczyrba, Z., Vysoudil, M. (eds.): Česká geografie v období rozvoje informačních

technologií. Sborník příspěvků Výroční konference České geografické společnosti, Olomouc, s. 248-257.

OUŘEDNÍČEK, M. (2002): Urbanizační procesy obyvatelstva v Pražském městském regionu. Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 110 s.

OUŘEDNÍČEK, M. (2003): Suburbanizace Prahy. Sociologický časopis 39, č. 2, str. 235-253.

OUŘEDNÍČEK, M. (2005): New suburban development in the Post-socialist city: the case of Prague. In: Eckard, F. (ed.): Paths of Urban Transformation. Peter Lang, Weimar, s. 143-156.

OUŘEDNÍČEK, M. ed. (2006): Sociální geografie Pražského městského regionu. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 159 s.

OUŘEDNÍČEK, M. (2007): Differential Suburban Development in Prague Urban Region. Geografiska Annaler: Human Geography 89B, č. 2, s. 111 - 125.

OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Nová sociálně prostorová diferenciacie v České republice: přístupy k výzkumu a situace v urbánním prostředí. Sborník příspěvků z konference „Desaťročia premien slovenskej spoločnosti“, Sociologický ústav SAV, Bratislava, v tisku.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., MACEŠKOVÁ, M., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P., ROMPORTL, D., CHUMAN, T., ZELENDOVÁ, S., KUNCOVÁ, I. (2008): Suburbanizace.cz. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje a Urbánní a regionální laboratoř, Praha, 96 s.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., TEMELOVÁ, J., PULDOVÁ, P. (2009): Metody geografického výzkumu města. In: Ferenčuhová, S., Hledíková, M., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Město: Proměnlivá ne/samozřejmost. Pavel Mervart/Masarykova universita, Brno, s. 93-128.

OUŘEDNÍČEK, M., NOVÁK, J., ŠPAČKOVÁ, P. (2011b): Vymezení zón rezidenční suburbanizace. In: Ouředníček, M., Špačková, P., Novák, J. (eds.): Suburbánní rozvoj, suburbanizace a urban sprawl v České republice. Praha: Univerzita Karlova v Praze. V recenzním řízení.

OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. Sociologický časopis, 47, č. 4, v tisku.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. eds. (2011): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, v tisku.

OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. eds. (2011): Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky. Nakladatelství Karolinum, Praha, 137 s.

PAHL, R. E. (1965): Urbs in Rure. Weinfeld and Nicolson, London, 85 s.

PAHL, R. E. (1966/1968): The Rural-Urban Continuum. In: Pahl, R. E. (ed.): Readings in Urban Sociology. Pergamon Press, Oxford, s. 263-305.

PARK, R. (1925). The City: Suggestions for the Investigation of Human Behavior in the Urban Environment. In: Park, R. E., Burgess, E. W. (eds.): The City. The University of Chicago Press, Chicago, s. 1-46.

- PARKES, D., THRIFT, N. (1980): *Times, Spaces, and Places. A Chronogeographic Perspective*. John Wiley & Sons, Chichester, 527 s.
- PERRY, C. (1929/2009): *The Neighborhood Unit*. In: Larice, M., Macdonald, E. (eds.): *The Urban Design reader*, New York, 54-65.
- PHILLIPS, E. B. (1996): *City Lights: Urban-Suburban Life in the Global Society*. Oxford University Press, New York, Oxford, 592 s.
- PILEČEK, J. (2010): *Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia*. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64-77.
- PORTEOUS, D. J. (1977): *Environment & Behavior: Planning and Everyday Urban Life*. Addison-Wesley Publishing Company, Reading, 450 s.
- POSPÍŠILOVÁ, L. (2011): *Denní rytmus lokalit pražského centra*. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): *Sociální proměny pražských čtvrtí*. Academia, Praha, v tisku.
- POTOČNÝ, T. (2006): *Lidé na okraji. Případová studie satelitního městečka*. *Ivris Working Papers 06/01*, Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, 47 s. Dostupné na <http://ivris.fss.muni.cz/workingpapers/index.php?page=cislawp&id=1>
- PTÁČEK, P. (2000): *Institutions, Networking and Local Culture: Local Community Transformation after 1989 on the Example of Olomouc, Czech Republic*. *Geographica*, 36, s. 59-64.
- PTÁČEK, P. (2001): *Sociální kapitál a regionální rozvoj – teoretická východiska*. In: Létal, A., Szczyrba, Z., Vysoudil, M. (eds.): *Česká geografie v období rozvoje informačních technologií. Sborník příspěvků Výroční konference České geografické společnosti*, Olomouc, s. 296-301.
- PULDOVÁ, P. (2005): *Změna sociálního prostředí v obcích v zázemí Prahy. Ročníková práce. Přírodovědecká fakulta v Praze, Univerzita Karlova, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje*, Praha, 46 s.
- PULDOVÁ, P. (2006): *Vliv suburbanizace na změnu sociálního prostředí v zázemí Prahy. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje*, Praha, 111 s.
- PULDOVÁ P., OUŘEDNÍČEK, M. (2006): *Změny sociálního prostředí v zázemí Prahy jako důsledek procesu suburbanizace*. In: Ouředníček, M. (ed.): *Sociální geografie Pražského městského regionu*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 128-142.
- PULDOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): *Rezidenční suburbanizace*. In: Ouředníček, M., Temelová, J., Pospíšilová, L. (eds.): *Atlas sociálně prostorové diferenciaci České republiky*. Karolinum, Praha, s. 129-135.
- PULDOVÁ, P., TEMELOVÁ, J., ŠPAČEK, O., ZELENDOVÁ, S. (2008): *Zpráva z dotazníkového šetření sociálního prostředí pražských čtvrtí*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 5 s.
- PULDOVÁ, P., ZELENDOVÁ, S. (2009): *Charakter sociálního prostředí v lokalitách nové bytové výstavby - srovnání vnitřního města a suburbia*. In: Poštolka, V., Lipský, Z.,

- Popková, K., Šmída, J. (eds.): Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků. Technická univerzita v Liberci, Liberec, CD, nečíslováno.
- PUTNAM, R. (2000): *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York, 541 s.
- REDFIELD, R. (1947): The Folk Society. *American Journal of Sociology*, 52, č. 3, s. 293-308.
- ROCHER, G. (1968): Introduction à la sociologie générale. *L'organisation sociale* (2. díl). Seuil, Points, Paris, 252 s.
- ROSS, C. E., REYNOLDS, J. R., GEIS, K. J. (2000): The Contingent Meaning of Neighborhood Stability for Residents' Psychological Well-being. *American Sociological Review*, 65, č. 4, s. 581-597.
- ROUSE, J. W. (1978): Building a Sense of Place. In: Klein, D. C. (ed.): *Psychology of the Planned Community: The New Town Experience*. Community Psychology Series, Volume 4, s. 51-57.
- SABAGH, G., VAN ARSDOL, M. D., BUTLER, E. W. (1969): Some Determinants of Intrametropolitan Residential Mobility: Conceptual Considerations. *Social Forces*, 48, č. 1, s. 88-98.
- SALAMON, S. (2003a): From Hometown to Nontown: Rural Community Effects of Suburbanization. *Rural Sociology*, 68, č. 1, s. 1-24.
- SALAMON, S. (2003b): *Newcomers to Old Towns: Suburbanization of the Heartland*. University Chicago Press, Chicago, London, 245 s.
- SAMPSON, R. (1988): Local Friendship Ties and Community Attachment in Mass Society: A Multilevel Systemic Model. *American Sociological Review*, 53, č. 5, s. 766-779.
- SAMPSON, R. J. (1999): What „Community“ Supplies. In: Ferguson, R. F., Dickens, W. T. (eds.): *Urban Problems and Community Development*. Brookings Institution Press, Washington, s. 241-292.
- SIMMEL, G. (1903/2005): The Metropolis and Mental Life. In: Lin, J., Mele, C. (eds.): *The Urban Sociology Urban Reader*, Routledge, London, s. 23-31.
- SÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 217-233.
- STEINFÜHREROVÁ, A. (2003): Sociálně prostorové struktury mezi setrvalostí a změnou. *Sociologický časopis*, 39, č. 2, s. 169-192.
- SUSOVÁ, K. (2009): Vliv internetu na komunitní život v suburbii. Diplomová práce. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, 101 s.
- SUTTLES, G. D. (1972): *The Social Construction of Communities*. University of Chicago Press, Chicago, 278 s.
- SÝKORA, L. (1996): Transformace fyzického a sociálního prostředí Prahy. In: Hampl, M. a kol., *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, Praha, s. 361-394.
- SÝKORA, L. (2002): Suburbanizace a její důsledky: výzva pro výzkum, usměrňování rozvoje území a společenskou angažovanost. In: Sýkora, L. (ed.): *Suburbanizace a její sociální, ekonomické a ekologické důsledky*. Ústav pro ekopolitiku, Praha, s. 9-20.

ŠÝKORA, L. (2003): Suburbanizace a její společenské důsledky. Sociologický časopis, 39, č. 2, s. 217-233.

ŠÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Poštolka, V., Lipský, Z., Popková, K., Šmída, J. (eds.): Geodny Liberec 2008. Sborník příspěvků. Technická univerzita v Liberci, Liberec, s. 50-56.

ŠNEJDOVÁ, I. (2006): Změny ve vzdělanostní struktuře obyvatelstva Pražského městského regionu. In: Ouředníček, M (ed.): Sociální geografie Prahy. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 114-127.

ŠPAČEK, O. (2011): Proměny sousedství v pražských lokalitách. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, v tisku.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M., SUSOVÁ, K. (2011): Sociální prostředí, sociální kapitál a sociální klima v suburbii: případová studie obce Jesenice u Prahy. In: Ouředníček, M., Temelová, J. (eds.): Sociální proměny pražských čtvrtí. Academia, Praha, v tisku.

ŠPAČKOVÁ, P., OUŘEDNÍČEK, M. (2011): Spinning The Web: New Social Contacts Of Prague's Suburbanites. Cities, přijato k tisku.

ŠUSTROVÁ, K. (2010): Analýza migračního chování obyvatel uvnitř Prahy. In: Ferenčuhová, S., Galčanová, L., Vacková, B. (eds.): Československé město včera a dnes: každodennost – reprezentace – výzkum. Pavel Mervart / Masarykova univerzita, Červený Kostelec / Brno, s. 159 - 193.

TEMELOVÁ, J., OUŘEDNÍČEK, O., NOVÁK, J., PULDOVÁ, P. (2007): Socioekonomická analýza sídliště Kročehlavy v Kladně. Výzkumná zpráva. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 91 s.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J. (2011): Daily Street Life in Transforming Inner City of Prague: Visual Experience of Socio-spatial Differentiation and Temporal Rhythms. Visual Studies, v tisku.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., OUŘEDNÍČEK, M., PULDOVÁ, P. (2011): Housing Estates after Socialism: Various Trajectories and Inner Differentiation. Urban Studies 48, č. 9, s. 1811-1834.

TEMELOVÁ, J., NOVÁK, J., POSPÍŠILOVÁ, L., DVOŘÁKOVÁ, N. (2011): Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie obyvatel v periferních lokalitách. Sociologický časopis, 47, č. 4, v tisku.

THOMAS, W. I., ZNANIECKI, F. (1918/1996): The Polish Peasant in Europe and America: a Classic Work in Immigration History. University of Illinois, Urbana, 127 s.

TREMBLAY, R. (2004): Géographie, espace social et communauté floribécoise. Canadian Journal of Urban Research, 13, č. 2, s. 362-372.

TÖNNIES, F. (1887/1996): Community and Society. Transaction Publishers, New Brunswick, 298 s.

ULLRICH, Z. (1938): Nástin sociologické analýzy pražského okolí. Autorizované zkrácené české vydání spisu Soziologische Studien zur Verstaedterung der Prager Umgebung. Sociologický seminář VŠPS, Praha, 132 s.

- VAJDOVÁ, Z. (1992): Situační zpráva o komunitních studiích. Sociologický časopis, 28, č. 4, s. 493-507.
- VELKÝ SOCIOLOGICKÝ SLOVNÍK (1996). Karolinum, Praha.
- VOBECKÁ, J., KOSTELECKÝ, T. (2007): Politické důsledky suburbanizace. Analýza případových studií proměn politického chování a občanské participace ve vybraných suburbánních lokalitách Prahy a Brna. Sociologické studie/Sociological Studies 07:08, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 61 s.
- VÖLKER, B., FLAP, H., LINDENBERG, S. (2006): When Are Neighbourhoods Communities? Community in Dutch Neighbourhoods. European Sociological Review, 23, č. 1, s. 99–114.
- VOTRUBEC, C. (1959): Zanikání nouzových kolonií na území Prahy. Příspěvek k zeměpisu velkoměsta. Sborník Československé společnosti zeměpisné, 64, č. 1, s. 6-12.
- WALMSLEY, D. J., LEWIS, G. J. (1984): Human Geography: Behavioural Approaches. Longman, London, 195 s.
- WARREN, R., WARREN, D. I. (1977): The Neighborhood Organizer's Handbook. Notre Dame University Press, Notre Dame, 237 s.
- WAREN, R. L. (1978): Some Observations on the Columbia Experience. In: Klein, D. C. (ed.): Psychology of the Planned Community: The New Town Experience. Community Psychology Series, Volume 4, s. 158-166.
- WATTEL, H. (1958): Levittown: A Suburban Community. In: Dobriner, W. M. (ed.): The Suburban Community, G. P. Putnam's Sons, New York, s. 287–313.
- WEBBER, M. M. (1964): The Urban Place and the Nonplace Urban Realm. In: Webber, M. M. (ed.): Exploration into Urban Structure. University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 246 s.
- WELLMAN, B. (1979): The Community Question: The Intimate Networks of East Yorkers. American Journal of Sociology, 84, č. 5, s. 1201-1231.
- WELLMAN, B. (1996): Are Personal Communities Local? A Dumptarian Reconsideration. Social Networks, 18, č. 3, s. 347-354.
- WELLMAN, B. (2001): Physical Place and Cyberplace: the Rise of Personalizes Networking. International Journal of Urban and Regional Research, 25, č. 2, s. 227-252.
- WELLMAN, B., LEIGHTON, B. (1979): Networks, Neighbourhoods, and Communities: Approaches to the Study of the Community Question. Urban Affairs Quarterly, 14, č. 3, s. 363-390.
- WHITE, K. J. C., GUEST, A. M. (2003): Community Lost or Transformed? Urbanization and Social Ties. City & Community, 2, č. 3, s. 239-259.
- WHYTE, W. F. (1943/1993): Street Corner Society. The Social Structure of an Italian Slum. University of Chicago Press, Chicago, 398 s.
- WHYTE, W. H. (1956): The Organization Man. Simon & Schuster, New York, 427 s.
- WIRTH, L. (1926): The Sociology of Ferninand Tönnies. American Journal of Sociology, 32, č. 3, s. 412-422.
- WIRTH, L. (1928/1998): The Ghetto. Transaction, New Brunswick, 306 s.

WIRTH, L. (1938): Urbanism as a Way of Life. *American Journal of Sociology*, 44, č. 1, s. 1-24.

YOUNG, M., WILLMOTT, P. (1957/1992): Family and Kinship in East London. University of California Press, Berkeley, 210 s.

ZEMÁNEK, L. (2003): Lokální kultura v životě našeho venkova. In: Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. (eds.): *Geografie na cestách poznání. Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, s. 124-149.

ZORBAUGH, H. W. (1929): *The Gold Coast and the Slum. A Sociological Study of Chicago's Near North Side*. University of Chicago, Chicago, 287 s.

SOUBOR PUBLIKOVANÝCH TEXTŮ